

Q. D. O. M. B. V.
CRUCENACUM PALATINUM
CUM IPSIUS
ARCHISATRAPIA ILLUSTRATUM.

HUIUS PARTEM VI.
EXHIBET,
SIMULQUE
ILLUSTRES, AMPLISSIMOSQUE
ET MAXIME DEVENERANDOS
LYCEI NOSTRI PROCERES

NEC NON
RELIQUOS GENEROSOS, AMPLISSIMOS,
PLURIMUM REVERENDOS APPRIMEQUE LIBERALES
LIBERALIUM ARTIUM FAUTORES CULTORESQUE
AD

ACTUM ORATORIO - PROMOTORIUM,
IN MAIORI NOSTRO ACROATERIO
INTER MUSICOS CONCENTUS SOLLEMNITER CELEBRANDUM,
OFFICIOSISSIME

INVITAT
IOANNES HENRICUS ANDREAE,
V. D. M. ET GYMN. HEIDELBERG. REFOR. RECTOR.

A. D. IX. April. An. MDCCLXXXIII. Hora pomeridiana secunda.

EX OFFICINA Joannis Baptistae Wiesen, Vniversitatis Typographi.

Q. D. O. M. B. V.
CRUCENACUM PALATINUM
CUM IPSIUS
ARCHISATRAPIA ILLUSTRATUM.

HUIUS PARTEM VI.
EXHIBET,
SIMULQUE
ILLUSTRES, AMPLISSIMOSQUE
ET MAXIME DEVENERANDOS
LYCEI NOSTRI PROCERES

NEC NON
RELIQUOS GENEROSOS, AMPLISSIMOS,
PLURIMUM REVERENDOS APPRIMEQUE LIBERALES
LIBERALIUM ARTIUM FAUTORES CULTORESQUE
AD

ACTUM ORATORIO - PROMOTORIUM,
IN MAIORI NOSTRO ACROATERIO
INTER MUSICOS CONCENTUS SOLLEMNITER CELEBRANDUM,
OFFICIOSISSIME

INVITAT
IOANNES HENRICUS ANDREAE,
V. D. M. ET GYMN. HEIDELBERG. REFOR. RECTOR.

A. D. IX. April. An. MDCCLXXXIII. Hora pomeridiana secunda.

EX OFFICINA Joannis Baptistae Wiefen, Vniversitatis Typographi.

O R D O

Dicentium & dicendorum.

Præmissis primo Rectoris prologo, *Germanos veteres & recentiores inter se conferente*, vires suas in dicendo experturi sunt Adolescentes bonæ indolis subsequentes:

FRIDERICVS DANIEL HANNGIS, Heidelbergensis, *Serenissimum ac Potentissimum Electorem Palatinum IOANNEM WILHELMVM*, tamquam eximium Musarum Palatinarum post fata bellica instauratorem, deprædicaturus, Lat. prof.

IOANNES REICHARDVS LANG, Wolfshemiensis, qui de *Serenissimo & Potentissimo Electore Palatino CAROLO PHILIPPO*, tamquam liberalissimo Musarum patriarum protectore, perorabit Lat. prof.

IONAS DORWARTH, Bretta-Palatinus, primam partem de *natura & operibus Angelorum* in carmine Lat. eleg. propositurus. Tandem

IOANNES VALENTINVS MÜLLER, Heidelbergensis, qui de *Delectu studiorum* aget in sermone German. prof.

Ceterum, pro consuetudine nostra, promotio, præmiorum distributio, & Gymnasii Rectoris gratiarum actio metrica sequentur; atque ita sollemni actui coronis, quam speramus, imponetur exoptatissima.

15) *Pareum* nostrum excipit *Ioannes Fridericus Christarius*, Palatinus, egregius Theologus, pie eruditus & erudite pius; qui studiis academicis rite absolutis, ad varia munera ecclesiastica fuit admotus, & tandem ecclesiæ Monzingensi tamquam Pastor, vicinisque Inspector præfectus. In bello tricennali, toti Germaniæ, potissimum patriæ nostræ funestissimo, a patria exulavit. Vbi vero & quando hanc terrestrem finiverit vitam, mihi prorsus est incognitum. Præter *Milem Christianum*, quem descripsit atque edidit, nobis quoque reliquit sequentem d) libellum, cuius integer titulus: *Monomachia Davidis & Goliathi*, ex libro 1 Sam. cap. XVII. Militi Christiano annexa, a *Ioanne Friderico Christario*, Poëta Palatino, ac Inspectore Monzingense, Meysenhemii exulante, & salutem Israël expectante. — Argumentum.

Bella Philistæi renovant, reparantur & arma,
Iudæosque fero territat ore Gigas.
Sed David victum proprio necat ense tyrannum,
Quo cæso, capiunt agmina tota fugam.

Allegoria.

Magnus erat Goliath, permagna gerebat & arma,
Quæ formidandi Dæmonis arma notant.
Parvus & hic David, cum spretis quinque lapillis,
Designat Christi vulnera quinque mei.
Occubuit Satanas, cum magnis turpiter ausis,
Victoris Christi sed rubra signa volant.
Grates dicebant tibi, David, virque puerque;
Et tibi, mi Iesu, gratia magna fiet.

Anno salutis nostræ M. DC. XXX.

Post

d) In carmine Latino heroico scriptum, in 8. sine loco.

Post hunc titulum legimus subsequencia:

Cum *verbum Domini* maneat semperque manebit,
Cumque Polus cæli transeat, atque Solum e).

En:

Serenissimo ac Illustrissimo

Principi ac Domino

Dn. IOANNI, Comiti Palatino Rheni, Duci Bavarix, Bi-
ponti, Iulix, Clivix, ac Montium, Comiti Veldentix &
Sponhemix, de Marca & Ravenspurg; Domino in Ra-
venstein, &c. Domino meo clementissimo, hanc sa-
cram Monomachiam, ex divino verbo, in æternum
mansuro, depromptam,
in piæ posteritatis memoriam, & felix anni auspi-
cium, strenæ & gratitudinis ergo

D. D. D. C.

Io. Fridericus Christarius, Palatinus.

Ad divum IOANNEM, Principem Palatinum.

IANE, Pater patriæ, sis felix sitque beata

Stirps tua; nam IOVÆ tu sacra verba colis.

Hinc, ceu palma, vires, ut vitis ovatque *Louisa*, Ps. I. 2, 3.

Et tua progenies floret ut alta cedrus. Ps. XCII. 13, 14, 15.

Hæc bona dantur ei, coluit qui verba IEHOVÆ, Ps. CXXVIII.

Postque dabuntur ei cælica regna. Vale.

Deinde in pagellis sedecim ipsa sequitur monomachia,
continens quadringentos quatuordecim versus, eosque ele-
gantissimos.

16) *Ioannes Nicolaus Zimmermann*, Crucenacensis, poëta
laureatus, ætate sua non incelebris; qui statim post bellum
tricennale, nimirum an. 1651. die XI. Iulii Oppenheimien-
sis ludi litterarii, iuxta eiusdem scholæ collaboratorem *Hen-
ricum Rittershagen*, Rector constituitur f).

17) *Casp.*

e) Luc. XXI. V. 33.

f) Vid. nostra comment. hist. de Oppenheimio §. XL. p. 180.

17) *Casp. Fridericus Martini*, qui an. 1675. fuit Rector Gymnafii Crucenacensis, in utraque litteratura satis versatus g).

18) *Iosua Conradus Timannus*, Nicrogemunda-Palatinus, natus ibidem d. XXVIII. Maii st. v. (VIII. Iunii) an. 1664. Patrem habuit *Iosuam Timannum*, primum alibi, postea ecclesiasten Eppingensem, matrem vero *Annam Margaretham, Ernesti Andreae*, Pastoris & Inspectoris Weinhemienfis h), filiam. Noster, fundamentis studiorum propædeuticorum, tunc temporis plurimi aestimatorum, feliciter iactis sub Rectore *Ernesto Andreae*, scholæ Neostadianæ præfecto, *Godofridi*, Inspectoris Crucenacensis filio natu maximo, Heidelbergæ studiosorum numero in athenæo Sapientiæ adscribitur. Studiis academicis rite imbutus, ab electorali Senatu ecclesiastico die XV. Sept. an. 1686. ad pædagogii Crucenacensis Conrectoratum evocatur. Sed eidem muneri haud diu præfuit; denatus namque die XXIV. Maii (IV. Iunii) an. 1690 i), & quidem Rüdeshemii in pago Rhenensi. Sermo funebris, numquam vero typis publicatus, Crucenaci in templo maiori die VII. (XVII. st. n.) Octobr. an. 1690. habitus est a *Ioanne Adamo Wagnero*, Wolfshemiensi, tunc primæ classis discipulo, postea s. Ordinis candidato, & an. 1701. Gymnafii Heidelbergensis præceptore k).

V v 2

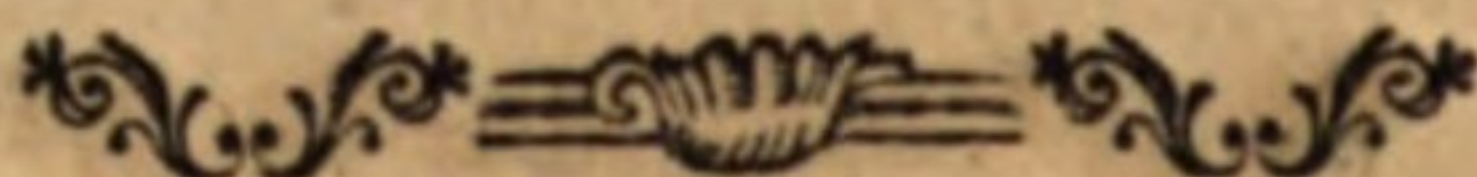
19) Co-

g) Conf. Pfarr- und Schul-register de d. anno, & hochzeitliche Freudenblum, welche bey dem hochz. Freudenfest des tit. *C. F. Martini*, Rect. zu Creuznach mit der Iungfr. *Iudith Haanin*, so den 24. Nov. 1675. vollzogen, ausgestreuet von *Iackli Rainusli* & *Bandle Rudolph* von Ulin Gebrüdern. Heidelb. in 4.

h) De quo fusius egimus in Weinhemio Palat. p. 33. — 37.

i) Sterbreg. der Pfarrern de d. anno.

k) Quod iam sæpius laudatus D. *Büttinghausen* monuit in den Beytr. zur Pfälz. Gesch. vol. II. P. III. p. 240; nos in hist. Gymn. Heidelb. §. 16. p. 20.

19) Cognato comitem adiungimus *Godofridum Andreae*, cum alio *Gottfr. Andreae*, Eilenburgensi, nato d. XIV. Octobr. an 1618, minime confundendum l). Noster, si quis alius, variis, propemodum innumeris, iisque durissimis ac periculosis fatorum procellis fluctibusque iactatus, tandem in portum pervenit tutissimum, Inspector ecclesiarum Cruce-nacensium designatus. Vitales auras primum adspexit Braunfelsii in Comitatu, nunc Principatu, Solmensi, d. XXVII. Iulii an. 1611. Optimus ipsius Pater fuit M. *Tobias Andreae* m), Concionatur aulicus & ceterarum in toto Comitatu ecclesiarum Ephorus, mater autem *Margaretha*, celeberrimi illius M. *Ioannis Piscatoris*, Theologi Herbornensis n), filia natu maxima. Hinc etiam ipse *Piscator Albo*, quod vocant, nepotis sui inscripsit: *Ad Gotfridum nepotem meum*:

„Sacro in baptismo *Gotfridi* es nomen adeptus;
„Det Deus, ut semper pace fruarer tua.

An Gotfrid meinen Enckel:

„*Gotfrid* im Tauff genennet bist;
„Der Fride Gots zu aller Frist
„Dein hertz bewahr, und läeite dich
„Zu frid und liebe ewiglich.

Io. Piscator F. Braunfelsii, 19. Aug. 1611.

Nostro *Godofrido Andreae*, puerulo vix quinquenni, per mortem fuit abreptus pater probissimus; qui decem post se super-

l) Vid. cit. *Dunckelius* in den hist. crit. Nachr. vol. II. P. II. p. 237. seq.

m) Qui distinguendus a consanguineis suis, utroque *Tobia*, altero Groning. altero Franequer. Profess; de quibus egit meus E. L. *Vriemoet* in *Athenis Frisiacis* p. 602.

n) Conf. hist. Gymn. Heidelb. §. 8. p. 11. spicil. II. p. 7. & spicil. V. p. 6.

superstites reliquit liberos, nimirum octo filios, qui ad unum omnes ad lectiones academicas sollemniter promoti, artibus ingenuis & scientiis sedulam navarunt operam o); in quibus *Godofridus* fuit natu minimus: & duas filias, quarum natu minima, nomine *Iohannata*, eodem die, quo pater sepultus, sacro tingebatur lavacro. Mater itaque vidua tristissimos vitæ casus subiit post obitum mariti; sed tamen in viduitate sua semper clementissimum auxilium & providam summi Numinis curam evidentissime persensit; immo sæpius ad maximum suum solatium memor fuit ultimorum verborum, quibus coniux ante decessum ipsam adloquutus consolabatur, nempe horum: *Haufffrau, bekümmert euch nicht all zu sehr um meinen Tod; verlass ich euch nicht gross Geld und Gut, so verlass ich euch doch einen gnädigen und barmherzigen Gott, der euch und eure Kinder versorgen wird.* Iisdem quoque verbis mærentia liberorum pectora mirum in modum leniit. Interim probissima & apprime pia mater filiolum *Godofridum* non *Braunfelsii* tantum, sed postmodum etiam *Herbornæ* in studiis pietatis artiumque liberalium erudiendum ingenti sollicitudine curavit, adeo ut quoque in *Athenæo Herbornensi* ad publicas, quas vocant, lectiones fuerit rite promotus. Hinc studiorum suorum ad altiorem gradum promovendorum gratia *Bremam*, *Groningam*, *Lugdunum Batavorum* atque aliorum contendit, ibique ab ore virorum celeberrimorum avidissime pependit.

Deinceps itinera litteraria in peregrinas suscipit regiones. Nam in itinere *Helvetico* avunculi sui *M. Philippi Ludovici Piscatoris* *Achates* fuit fidissimus. Ambo per urbem *Nassoviorum Diezam* feliciter viam direxerunt *Baudobrigam* (*Boppard*), *Baccharacum*, *Bingium*, *Moguntiam*, *Oppenheimium*, *Wormatiam*, *Vangionum*, *Spiram*, *Nemetum*, *Argentoratum*, ubi tamen

V v 3

non

o) Conf. nostrum *Weinhemium illustr.* §. XIII. p. 33. seqq.

non diu propter pestem, qua iam tunc temporis aliquot millia hominum fuerant abrepta, hæserunt, porro Colmariam, Basileam Rauracorum, Scaphusium, castra Constantia, Fanum S. Galli, Tigurum, Solodurum, & tandem perrexerunt Bernam, ubi in ædibus *Andreæ* sororis, *Gabrieli* de *Lüter-naw*, Patricio Bernensi, nuptæ, diverterunt, ibique quatuor permansere hebdomadas. Posthac Berna proficiscuntur Lau-sonium, ubi binos viros, eruditione probitateque celebratis-simos, nempe *Rheinhardum* generumque ipsius *Müllerum* sa-lutaverunt; præterea Genevam, ubi avunculus nostri a suo ipsius adfines *Iusto Rhodio*, Græcæ linguæ Professore, hospi-tio fuit exceptus; Sed *Godofridus* apud illustrissimos Iuvenes Neowiedæ Comites, ipsorum rogatu, divertit, quoniam ii antea Herbornæ in *Andreæ* matris domicilio habitaverunt. Tri-bus mensibus feliciter effluxis, sese ad reditum accinxerunt, & circa nundinas paschales ad locum sibi propositum dextro pervenerunt omine.

Anno superioris seculi vicesimo octavo *Bethlem Gabor*, Princeps Transilvaniæ, legatum Herbornam miserat, ad Pro-fessores nonnullos, qui scholam illustrem Albæ Iuliæ Tran-silvanorum erigerent, seligendos. Selecti vero sunt & evo-cati *Andreæ* nostri avunculus, sive matris frater, supra lauda-tus *Ph. Ludov. Piscator*, *Ioanne Piscatore*, Theologo Herbor-nensi, natus, cum *Ioanne Henrico Alstedio*, & *Io. Henr. Bister-feldio*, viris tunc clarissimis. Quam vocationem non recusantibus, cuilibet centum ducati pro viatico seu viæ auxilio tra-duntur. Horum triumvirorum in itinere per Germaniam & Hungariam socius fuit noster *Andreæ*. Propter immaturum autem *Bethlem - Gaboris* obitum a Principe *Rakocio* schola fun-data fuit in domo fusoria sive in officina monetaria, dicta scho-la *Bethlemio - Rakociana*.

Quum vero anno MDCXXIX. *Godofridus* albo novæ istius scholæ nomen suum dedisset, studia sua ulterius profequi & urgere studuit; sed tamen propter varia servitia, juvenes ingenuos minime decentia, in scopo suo attingendo vehementer impeditus, & paulo post gravi morbo implicitus fuit, usque adeo ut ei Transilvaniæ tædium obrepserit maximum, atque in Germaniam regredi meditatus fuerit. Quod propositum, cum animadvertisset, avunculo minime displicuit, dummodo occasio redeundi præsto adesset. Interim noster ante suum abitum desiderio flagravit, invisendi Constantinopolin, novem dierum iter ab urbe Alba Iulia, seu Weissenburgo, distantem. Quamvis quoque exoptata occasio se sisteret propositum suum exsequendi per Legatum GVSTAVI ADOLPHI, Regis Sueciæ, *Paulum Strasburgerum*; utpote qui, Alba Iulia iam bis ad Portam Ottomannicam profectus, nostro promittebat, ut secum gratuito sine sumtibus suis proficisci posset; sed tamen febri rursus correptus, a proposito abstinere cogitur.

Postmodum alia in patriam redeundi occasio se obtulit *Godofrido*; quippe qui in comitatu cuiusdam gemmarii *Philippi Milckaw*, Francothaliensis, sese ad iter paravit, eoque fini equum, quo veheretur, emit, & d. XI. Iulii iter inchoavit. Hi igitur itineris socii non sine magnis vitæ periculis per Poloniam & Germaniam advenerunt urbem Erfurtum, inde vero per silvam Thuringicam tandem Herbipolin. Quum autem Herbipoli per dies aliquot quietis gratia commorarentur, noster mercatori comitique suo valedixit, indeque per flumen Mænum Hanoviam, deinde Francofurtum contendit. Cum vero Hanoviæ in diversorio ad signum Gigantis diverteret, atque ibidem nonnulla de itinere Transilvanico, speciatim de avunculo *Piscatore* narraret, hospes maxime fuit gavisus, subiungens: *Piscatoris Transilvani fratrem nuptias haud ita pridem in ædibus suis celebravisse.*

visse p). Postridie noster ab *Abrahamo Rhodio*, famiatore adamantis, consobrino suo, in hospitium recipitur. Post octo dierum spatium perrexit Francofurtum ad Mœnum, inde Weinhemium ad stratam montanam, suis exoptatissimus adveniens. Nam ibidem frater eius *Ernestus* tunc temporis erat ecclesiastes, qui secum habebat matrem & *Iohannatam*, sororem natu minimam q).

Qua occasione *Godofridus* fratri scopum aperuit, nempe propositum suum in Belgium proficiscendi, atque ibidem studia philologica & theologica, quæ apud Transilvanos negligere invitatus debuisset, ulterius prosequendi & absolvendi. Quem scopum itineris litterarii frater adprobavit, quamvis matri gratius fuisset, si in Palatinatu permanisset. Tunc temporis fratri quoque significavit *Ernestus*, eum potuisse, si ante quatuor hebdomadas advenisset, munus Rectoris Weinhemienſis scholæ nancisci. Ceterum, ut eo certius tutiusque scopus attingeretur, multo consultius esse dixit, primum Groningam litteras mittere ad *Henricum Altingium*, S. S. Theol. D. & Prof. primarium, eiusque paternum rogare consilium. Id quod etiam factum. Interea temporis, donec responſoriæ Groninga redirent, *Andræ* noster tempore hiemali Herbornam proficiscitur, & quidem ad supellectilem aliaque, quæ mater ibidem reliquerat, vendenda, præsertim autem ad bibliothecam, quæ Herbornæ adſervabatur, inde repetendam & Weinhemium transportandam. Hoc
igi-

p) Hic erat *Ioan. Georgius Piscator*, primum Diaconus Herbornensis, postea Ecclesiastes Pfaffenschwabenhemienſis in Palatinatu; (supra §. XVII. b. pag. 65. seqq.) deinde idem propter totius Palatinatus devastationem se contulit in Belgium fœderatum, ubi in pago Comitatus Zütphanienſis ter Borgh dicto Pastor nuncupatus, tandem Zwollæ, ubi per multos annos ecclesiæ CHRISTI bona cum laude ſerviit, atque ibidem terrestrem finiit vitam.

q) Vid. Weinhemium l. d.

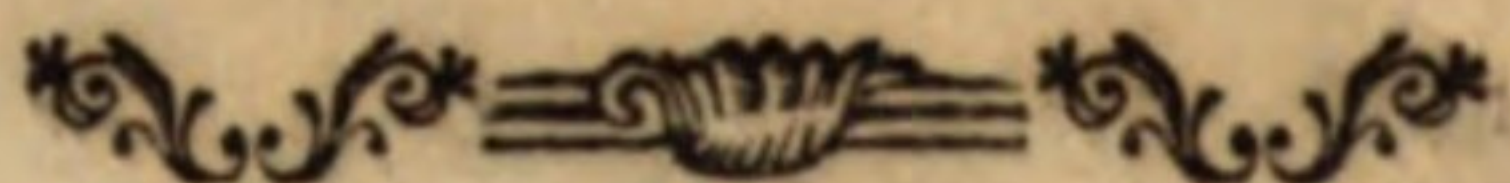

igitur itinere & negotio feliciter peracto, Weinhemium rediit. Interim in absentia sua accidit, ut Weinhemienſes ſcholæ trivialis Rectorem, propter turpem flagitioſamque vitæ rationem de gradu dignitatis depoſuerint. Quare Ma-
giſtratus per duos Senatores ipſi *Godofrido* unanimem ad Re-
ctoratum ſcholæ vacantis vocationem obtulerunt. Verum au-
tem, quoniam reſponſoriæ *Altingii*, quem patris loco ſemper
habuit, nondum aderant, Weinhemienſibus pro ſingulari in
ſe benevolentia gratias egit, ſimulque iis ſignificavit humaniſ-
ſime, ſe rurfus Muſas Belgicas ſalutaturum eſſe, & ſub ea-
rum præſidio ſtudia ulterius exculturum. Quum autem Wein-
hemienſes noſtro vehementer inſtarent, tempus deliberandi
ad octo dies ſibiſmet erogitavit, quod ſingulas in horas a D.
Altingio litteras exſpectaret. In reſponſoriis, quæ paucis
diebus poſt accedebant, conſilium *Altingii* illud erat, ut no-
ſter in Palatinatu permaneret, & quamcumque honorificam
amplecteretur vocationem. *Altingius* videlicet promiſit, ſe,
imminente verno tempore, in Palatinum Electoralem eſſe
venturum, ibidemque eccleſias & ſcholas, ex auctoritate Se-
reniſſimi Principis Palatini ordinaturum, atque ea occaſione
paternam omnino pro *Godofrido* curam geſturum.

Hiſce litteris, hocce conſilio noſter permotus, vocatio-
nem benigne ſibi oblatam non denegavit, ſiquidem potiſſi-
mum animadverteret, matri ſuæ hanc vocationem placere,
atque ſatis acceptam eſſe. Quo facto, ſyſtaticis a Proceribus
Weinhemienſium inſtructus, ſe confert Heidelbergam, atque
a Senatu eccleſiaſtico legitimam huius vocationis confirmatio-
nem repetit, eamque eo citius eoque facilius accipit, quod
laudatus Senatus ex noſtro audiverit, ſe in pulvere ſcholaſti-
co, quem iam tum abhorrebant eccleſiaſtici, nolle vitam fi-
nire, ſed potius ad eccleſiaſticum adſpirare ſuggeſtum r).

Godofrido

r) Hic obiter monendum, tunc Rectoris Weinhemienſis ſalarium fuiſſe
quatuor & centum florenos, quorum pars quarta ſingulis ſemeſtribus

Godofrido igitur munus scholasticum adgrediente, centum & triginta numerabuntur discipuli, quorum in numero viginti quatuor erant, qui in rudimentis Latini sermonis erudiebantur; reliqui vero tradebantur præceptori, quem tunc collaboratorem nominabant, ita tamen, ut tirunculos, quorum viginti propemodum erant, noster in sua disciplina sponte retineret, assatim expertus, collaboratorem, *Orbilio Horatiano* plagosorem, parvulos illos nimium severe nimiumque dure tractare. Ludo itaque litterario tam egregie instituto & constituto, mirum in modum gavisi sunt parentes; sed illorum gaudium, licet iustissimum, non diu durabat. Nam, quum anno superioris seculi tricesimo quarto, vendemia vix finita, prælium fuisset commissum prope *Nordlingam*, & *Suedi* cladem accepissent ingentem, ingenti miseria non universa tantum *Germania*, sed noster quoque *Palatinatus* premebatur. Superstes namque *Suedorum* exercitus viam carpit per patriam nostram. *Suedos* insequuntur *Cæsarei*, qui *Weinhemium* certis sub conditionibus occupant; ubi etiam per quatuor septimanas statio prætoria fuit, ita ut cives ineffabile & prorsus irreparabile passi fuerint detrimentum (s). Verum autem, tempore occupati *Weinhemii* frater nostri *Ernestus*, qui tunc centum quinquaginta medimnos frumentorum variæ speciei cum sex generosissimi vini plaustris amiserat, *Francothalii* hæsit, & quidem eo consilio, ut nuptias cum *Susanna Margaretha*, superstite p. m. *Ioannis Leonardi Engelii*, Senatoris *Heidelbergensis*, optima filia, si fieri posset, celebraret; sed tamen in laudabili proposito propter turbas bellicas impeditus, usque eo ut ob itineris periculum ne redire quidem potuerit. Ceterum *Godofridus* matrem

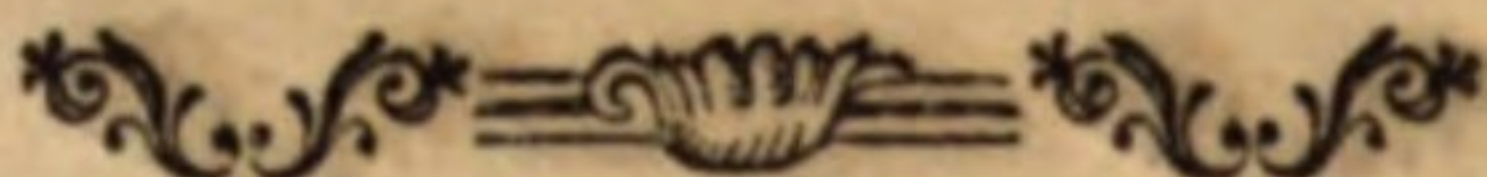
solvebatur, duodecim medimnos frumenti vel farris, duodecim plaustra lignorum, dimidium vineæ iugerum, pratorum modum, ædificium scholasticum, tunc bene exstructum iuxta templum & curiam.

s) In *Weinhemio* cit. §. XII. p. 30.

matrem & iuniorem sororem transferendas Wormatiam cautissime curavit; adeoque ipse solus Weinhemii remansit, omnibus bonis postea spoliatus. Interea, dum meditaretur, quo pacto rapacissimis evaderet hostibus, fortuito accidit, ut milites domestici cum nostro sal emerent; sale vero coëmto, unus militum brachium ipsius semper tenebat, ut ne aufugeret; sed noster, caligine noctis omnia obtenebrante, militem in foro prostermit, atque in terram veluti arietat, quin immo, priusquam se recipit miles, in Archigrammatei domum, tamquam asylum, avolat, & postridie circa horam tertiam matutinam iter suscipit Wormatiam. Ibidem, propter innumerales molestias, quas Weinhemii pertulit, & propter frigora, quibus noctu fuit expositus, gravi laborare morbo cœpit. Hicce morbus a natalibus CHRISTI feriis usque ad festum diem Paschatis duravit, quo *Godofridus* cura *Ioan. Casp. Fausii*, Med. D. & Prof. Heidelbergensis, tum Wormatiæ exulantis, pristinæ sanitati feliciter restitutus. Ipse igitur cum *Ernesto* fratre, qui pariter ibi morbo corripiebatur, exul aliquamdiu in dicto vixit oppido. Deinceps extremo mortis periculo mater ægrotavit; quæ etiam Wormatiæ post tres hebdomadas placide in Redemptore suo obdormivit, anno ætatis sexagesimo. Ibidem cura *Godofridi* filii terræ mandatur honestissime. Funebrem orationem habuit *Ludwigius*, Pastor Wormatiensis, ex præscriptis dictis Apoc. XIV. 13. *Beati mortui, qui in Domino moriuntur.* Hæc igitur omnium prima fuit, quæ in novo cæmeterio sepulta, quod vetus mortuorum corporibus prorsus impletum esset. Nam eo tempore, præsertim anno dicti seculi tricesimo quinto, aliquot hominum millia partim peste partim fame mortem occuberunt Wormatiæ, quoniam omnes domus propter bellica pericula peregrinis refertæ fuerant hominibus.

Quum vero frater *Ernestus* convalesceret, viresque recuperaret pristinas, a Serenissimo Principe PHILIPPO LV-

DOVICO, Palatinatus Administratore, rogatur, iter in exteras ut susciperet regiones, atque in iis eleëmofynas pro alendis Pastoribus exulibus, ludimagistris, viduabus & orphanis colligeret. Quod etiam negotium in se lubenter recepit, seque cum *Adamo*, pastore Laudenbacensi in strata montana, itidem exule, ad iter, auxiliante Deo, accinxit, idque per Helvetiam, Galliam, Angliam, Belgium, Borussiam, aliasque oras magno emolumento magnoque magistratum adplausu feliciter absolvit.

Absente autem fratre, *Godofridus* se rursus Weinhemium suum contulit, officiumque ecclesiasticum, quantum quidem Bellonæ furor permittebat, fideliter obiit. Quoniam vero Weinhemii, grassante ibidem lue pestifera, qua aliquot milia hominum oppetierunt, nullus aderat ecclesiastes, Inspectore *Leonardo Bockio* Wormatiæ graviter ægrotante, noster, ab oppidano Senatu rogatus, non ægrotis tantum solatia præbuit, sed funebres quoque sermones habuit, ita ut propemodum per semestre quotidie sub dio concionatus fuerit, quoniam in dies triginta, quadraginta, quinquaginta, interdum plures erant sepeliendi.

Postea Bavarici milites Palatinatum occupant, omnesque a parte Protestantium ecclesiasticos exterminant. Hinc Weinhemienfes ex cænobio Spirensi catholicum acceperunt Pastorem, qui tunc vulgo in plebis sermone vocabatur *Paster Bastian*; utpote qui, Suedis regiones istas possidentibus, bona sua nimium curta propter suam ipsius fugam amiserat, eorum compensationem, vel potius pœnam, ex quo iure nescio, a *G. Andreae* expetiit, ipsique quadringentos libros, ut aliquam bibliothecam, qua antea carebat, ex rapinis instrueret, audacter abstulit. Tunc nostro Weinhemienfes adhuc ex salario suo debebant triginta solidos imperiales; quos vero ob tristissima belli fata solvere nequibant; adeoque ipsi propter dictum

Etum debitum dabant chirographum, adiuncto minore civitatis sigillo. Promissis quoque suis post quatuordecim annos steterunt, dictam pecuniam ultro numerantes. Abiturientem simul egregio testimonio in membrana scripto, subiuncto civitatis sigillo maiori, condecorarunt. Quantum distamus ab illis temporibus! Hinc merito poëta Venusinus t):

Damnosa u) quid non imminuit dies?

Aetas parentum, peior avis, tulit

Nos nequiores, mox daturos

Progeniem vitiosorem.

Postquam igitur Weinhemienfibus suis valedixit, Heidelbergam profectus, indeque fratris *Ernesti* sponsam ex domo matris, prandio finito, humanissime abduxit, addens hæc verba: *Se quidem nunc in funestissimo patriæ statu filiam ex matris domicilio abducere, sed tamen sese spem fovere certissimam, fore, rursus ut eam eandem in domum induceret* v): Noster autem matri sponsæ valedicens, navi Wormatiam descendit, ibique sibi comitem adiungit sororem *Iohannatam*, inde Rheno Moguntiam pergit, deinceps sequenti die Francofurtum ad Mœnum tendit, ubi circa horam vespertinam quintam feliciter cum suis adventitat, ibique ut quatuordecim dies commoretur, invitatur. Hinc per Siegenam, Cassellas Hassorum, Hannoveram &c. tandem Bremam pervenit, sponsamque optimam fratri tradit dilectissimo; qui haud diu post in

X x 3

domi-

t) Nempe *Horatius* carm. lib. III. od. VI. V. 45. seqq.

u) In nitidissima *Alexandri Cuningamii* editione (Hagæ Comitum, 1721. 8.) legitur *annosa*.

v) Id quod etiam factum. Nam an. 1650. ex oppido Nicrogemunda fratri *Ernesto* obviam ivit, eumque cum coniuge in matris ædes faustissime induxit, & quidem in ipsissimum ædium locum, ubi quindecim annis ante superiora dixerat verba.

domicilio fratris *Wilhelmi*, civis & pharmacopolæ *Bremen-*
sis w), per *D. Ludovicum Crocium* matrimonio fuerunt co-
 pulati.

Ernestus postmodum, nimirum anno dicti seculi tricesi-
 mo septimo, suadente *D. H. Altingio*, ad ecclesiam *Danti-*
scanam abiit. *Godofridus* autem cum fratre *Tobia*, hist. &
Gr. linguæ Professore x), discessit *Groningam*; ubi ipsi, per
 aliquod temporis spatium ibidem commoranti, duorum fra-
 trum *Dn. Dn. de Uithuysen* ab *Altingio* offertur ephoria, quam
 quoque accipit. Videns autem & sentiens, se scopum suum
 cum ephebis, sibimet commissis, propter dissolutos ipsorum
 mores & debacchationes, attingere numquam posse, huic
 ephoriæ, nondum exacto anno, sponte renuntiat, atque ali-
 quamdiu propria quadra vivens, studia sua continuat, &
 practicum sub *Altingii* ductu frequentat collegium. *D. Altin-*
gii & *D. Francisci Gomari* auditor ultra biennium fuit. Quum
 vero frater *Ernestus*, ecclesiastes *Dantiscanus*, nostrum rogaf-
 set, ut per aliquod tempus ad se veniret, & in studiis priva-
 tim pergeret, anno seculi memorati tricesimo nono ex fra-
 tris *Tobiæ* consilio *Groninga Embdam*, *Oldenburgum*, *Bre-*
mam, *Stadam*, *Hamburgum* & *Lubeciam* terra, atque inde
 mari *Dantiscum* fuit profectus, ubi mense *Novembr.* adpul-
 sus, fratrem cum suis incolumes invenit. Licet statim post
 adventum in morbum inciderit, mox tamen prosperæ vale-
 tudini restitutus, privato studio, sed dirigente fratre, conti-
 nuavit studia,

Verum autem, quoniam in *Germania* spes pacis adparuit
 nulla, desiderio flagravit *Angliam* invisendi, ibidem sermo-
 nem discendi *Britannicum*. Frater fratris propositum non
 modo

w) Legatur cit. *Weinhemium* §. XIII. p. 33.

x) Vid. ibid. l. d.

modo non improbat, sed ipsi quoque necessarios sumtus aliaque promittit itineris subsidia. Quocirca *Godofridus* anno MDCXLI. m. Augusti Gedano Hafniam Daniæ intra paucos dies prosperrime adpulit, diebus aliquot ibidem commoratus, omniaque commemorabilia spectans & admirans. Postmodum nauta navim solvit Helsingora. Emenso autem itinere quadraginta milliarium, tempestas exoriebatur vehementissima, ita ut ad Norvegiæ saxa fuerint impulsæ, & in septima demum hebdomade Angliam prospexerint. Tandem post varios casus, post tot rerum discrimina deferuntur in portum Iarmuthi, quod Anglica milliaria centum distat a metropoli Londino. Hinc noster sequenti die cum comitibus suis equo vehitur; sed propter nimis celerem equitationem deliquium animi patitur. Postero tamen die Gippovicum in Suffolcia advenit, ibique apud cuiusdam comitum suorum matrem, Pastoris viduam, quæ ipsum curæ fidelissimæ habuit, octo dies perstitit. Integer autem restitutus, cum filio probissimæ viduæ equo delatus est Londinum. Quum vero per octo dies ibidem hæreret, facile persensit, ipsum oppidum sibi impedimento fore, ut ne scopum suum, qui erat Anglicæ linguæ mentem intendere, tangeret. Consilium igitur cepit, ad laudatam viduam, quæ sibi hospitium antea iam humanissime obtulerat, redeundi, redux autem in eodem hospitio tantum in dicto sermone discendo profecit, ut intra mensis unius spatium omnia Bibliorum loca non solum intelligeret, sed varia quoque loqui inciperet. In hoc oppido sese in Anglico idiomate percipiendo diligentissime per totam hiemem exercuit, & cum pastoribus oppidanis, v. g. cum *Ioanne & Iosepho Wardtiis*, cum *Ioanne Wilkinso* ceterisque familiarem contraxit amicitiam. Ibidem lanio quidam, nomine *Edwardus Houghthon*, *Godofrido* collybum tringinta solidorum imperialium, quos solvere postea non tenebatur, liberalissime dedit. Hieme vero exacta se rursus Londinum contulit, ut ibi in virorum eruditione clarissimorum notitiam veniret.

veniret. Cuncta quoque pio voto & desiderio competunt, adeo ut ibidem intra unius anni curriculum plures, quam trecentas conciones, seu sacras orationes, ex ore concionantium exceperit. Quamvis lubentissime binas illas ubique terrarum longe celeberrimas academias, Oxoniensem videlicet & Cantabrigianam invisisset, turbæ tamen bellicæ & tumultus inter Regem ac Supremum in Anglia Senatum, quem vulgo *Ober Parlement* adpellitant, illi proposito vehementer obstiterunt.

Quum anno dicti seculi quadragesimo tertio *Ioannes Schuius*, extraordinarius ecclesiæ Gedanensis pastor, Londinum transfretasset, & quidem eo fine, ut D. celeberrimi *Twissi* filiam primogenitam, cui sollemniter desponsatus erat, humanissime expeteret & feliciter secum domum abduceret, rogavit nostrum, ut semet usque ad oppidulum Newburis in D. *Twissi*, futuri sui soceri, domicilium comitaretur, atque nuptiis celebrandis tamquam amicus interesset. Id quod etiam roganti propter pyladeam iam Groningæ conciliatam amicitiam recusare noluit. Qua occasione quoque in intimam *Twissi* familiaritatem admittitur. Nuptiis vero rite celebratis mensaque revoluto, novi coniuges mari Dantiscum repetunt, & quidem itinere intra septem dierum spatium auspiciatissime peracto.

Præterea *Godofridus* vehementi trahebatur desiderio, Galliam quoque visitandi, Gallorumque mores noscendi & sermonem addiscendi. Hinc istud consilii *Ernesto* fratri patefacit; qui isti itineri consensum eo lubentius ideo præbuit, ut sibi variis in rebus officia Lutetiis Parisiorum præstare posset. Quapropter m. Iunio ex Reya Angliæ vela dedit, & postridie navis feliciter Deppæ portum intravit. Inde equo fertur Rothomagum (Rouan), Normanniæ metropolin; hinc perrexerit Parisios, ubi apud ad finem suum *Ioan. Christophorum Boschen*,

Boschen, mercatorem, divertitur. Quoniam autem animo præfagiebat, sese ibi, propter frequentissimos Germanos, qui quotidie adfinem compellare solebant, in discendo sermone Gallico impeditum iri, suasu adfinis se Cæsarodunum seu Turionum (Tours), tractus Turonensis urbem, recepit, *Francisco Moreau*, magnario, de meliori commendatus, apud quem per mensem moratur; deinde in publicum diverforium idque honestissimum abit, licet singulis diebus dominicis apud dictum *Moreau* prandium cœnamque sumferit. Ibidem sincera *Corterii* & *Forentii*, pastorum, familiaritate fuit usus. Elapsa hieme, urbibusque Salmurio, Andegavo, Nannete aliisque spectatis, Parisios pedem retulit, ut ibidem *Ernesti* fratris negotia, præsertim in libris varii generis quovis pretio coëmendis, exsequeretur. Parisios introgressus, fratris epistolam cum collybo quadringentorum coronatorum invenit, adiuncto mandato, ut omnes Patres ecclesiasticos & Græcos & Latinos compararet, eosque curaret nitide compingendos, compactos autem Dantiscum transmitteret. Fratris quoque voluntati satisfecit.

Parisiis degens, permultas a dilectissima sorore *Elisabetha*, *Abrahami de Werth*, Patricii & Thesaurarii reipublicæ Bernensis, coniuge, litteras accepit, quibus etiam atque etiam rogabatur, reditum suum per Helvetiam institueret, seque ipsam Bernæ salutaret. Quo fini non tantum omnes itineris promittuntur sumtus, sed revera quoque quinquaginta coronati per collybum transmittuntur. Quæ sororis benignitas fratri mirum in modum placuit. Proinde, m. Novemb. anno supra millesimum sexcentesium quadragesimo quarto, Parisiis discessit, rebus antea memorabilibus in fano S. Germani atque in fano S. Dionysii conspectis. Inde per Nivernum, Borbonium Arcimbaldi & Rothomagum nona die advenit Lugdunum Gallorum; ibi tres dies quiescens, perrexit Genevam, ubi apud adfinem suum *Iustum* morabatur, qui ipsum duxit ad
Y y celeb.

celeb. *Ioannem Deodati & Theodorum Tronchinum*, qui domum, quam olim *Ioannes Calvinus* inhabitaverat, & lectum, in quo idem mortuus, nostro ostendebat, atque tandem ad *Iustum Gerstenbergerum*, natione Hassum, cætus Germanici Genevensis pastorem: quorum omnium amicitia dignissimus iudicabatur. Geneva tendit Lausonium, ibique compellat *Rheinhardum*, Gr. linguæ Professore, eiusque generum *Müllerum*, sibi statim in memoriam revocantes, eundem *Andreas* anno MDCXXVI. cum avunculo suo M. *Phil. Ludov. Piscatore* prima vice semet ipsos fuisse adlocutum. Inde iter suum prosequutus, auspicio bono Bernam pervenit, humanissime & hilariter exceptus a sorore & adfines, apud quos hibernavit. Inibi venit in familiaritatem Theologorum Bernensium, nempe *Stephani Fabricii*, Pastoris primarii, qui nostro in perpetuam sui memoriam commentarios suos practicos in Prophetas minores donavit, *Rütimeyeri* ex latere cognati, *Geringii Palatini*, & *Tscherii*, Pastorum Bernensium; item Doct. *Luthardi*, Theologi acutissimi & Professoris ordinarii, *Davidis Wilhelmi*, Baccharacensis, quocum antea Groningæ musas salutaverat academicas.

Adpropinquante insuper verno tempore, noster decrevit iter suum descendendo Rhenum continuare. Verum autem ante abitum laudatus adfines *Abrahamus de Werth* in eius honorem omnes Professores & ecclesiæ Bernensis ministros humanissime ad cœnam invitavit lautissimam. Qua occasione erat ingenti lætitia perfusus adfines optimus, ideo quod omnes invitati, excepto unico *Rütimeyero*, qui infirmitatem prætendens emanfit, lubentissime comparuissent.

Postero die *Godofridus* forori & adfines carissimis valedicens, honestissimo centum imperialium viatico dotatus, sub tutamine ductuque Dei T. O. M. viam ingreditur, eamque dirigit Turicum, ubi veterem & notissimum amicum *Io. Henr. Hottin-*

Hottingerum, quocum anno MDCXXXIX Groningæ litteris operam navaverat, invisit, ab ipso comiter & humane exceptus, atque in hospitio liberaliter tractatus per tres dies; quibus etiam salutavit senio iam confectum, magnum illum D. *Ioan. Iacobum Breitingerum*, ecclesiæ Tigurinæ Antistitem; utpote qui, audiens, nostrum *Ioannis Piscatoris*, Theologi Herbornensis, ex filia nepotem esse, in amplexum eius venit, & præ gaudio largas effudit lacrymas, propterea quod adhuc aliquem ex veteris sui Præceptoris posteris cerneret oculis. Proinde quoque in rei memoriam Albo Andreano inscripsit sequentia:

Σοφρόνως, Δικαίως καὶ εὐσεβῶς.

Hæc tria perpetuo meditare adverbia Pauli;

Hæc tria sint vitæ regula sancta tuæ!

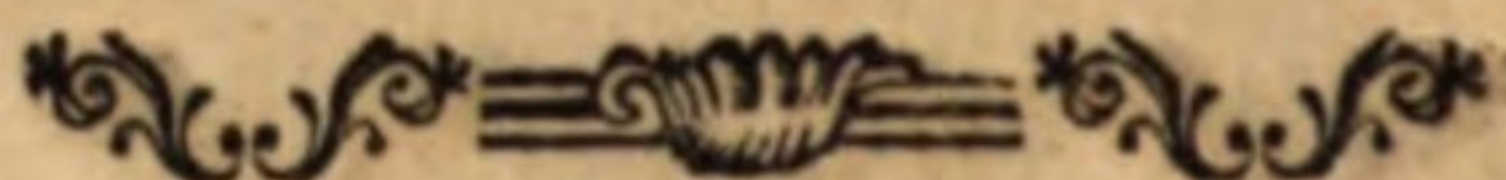
Clarissimus & venerabilis Vir Dn. Io. Piscator, in nobili schola Herbornana Professor, Præceptor optime de me & popularibus meis meritis, hoc distichon manu sua Albo amicorum meorum inscripsit Herbornæ Nassav. anno 1644. Ioan. Iacobus Breitingerus, ecclesiæ Tigurinæ minister, ætatis LXX. Tiguri 6. Febr. 1645 y).

Insuper ibidem, ut noster eo maiori gaudio & voluptate perfunderetur, magnificum & sollemne convivium in sic dicto Canonorum conclavi fuit paratum, in quo Professores omnes & Pastores præsentés erant, excepto *Breitingero*, ob senectutem ædibus egredi non valente. Magistratus quoque nonnullas lagenas, rubro alboque vino impletas, itineris societati per adparitores dono transmisit, ita ut *Godofridus* nuspiam propemodum maiori, quam Tiguri, honore adficeretur.

Y y 2

Disce-

y) Hic *Breitingerus* eodem anno, quo prædicta Albo amicorum *Godofr. Andree* inseruit, obiit Tiguri, verno tempore, prout in margine dicti libri legimus.

Discedens igitur, omnibusque fautoribus & amicis pro honore, quo cumulatus erat, gratias, quas posset, agens maximas, Tiguro Basiliam Rauracorum contendit, ubi per mensem remanet, donec iter cum mercatoribus Basiliensibus Francofurtum versus continuare quiret. In laudato oppido celeberrimorum Theologorum, v. g. *Theodori Zwingeri*, *Ioannis Buxtorffii*, linguæ Hebraicæ Professoris & Bibliothecarii, qui ipsi quoque magnificam, splendidissimam ac pretiosissimam Universitatis bibliothecam ostendit, item *Rudolphi Wetstenii*, *D. Amyraldi*, Gallici cætus Pastoris, amicitiam sibi comparavit. Interim nundinæ Francofurtenses adpropinquant, sed istas nemo propter maxima pericula frequentare audebat. Periculis tamen non obstantibus, septem mercatores consilium capiunt, sub clementissimi DEI præsidio periculosissimum iter ingrediendi; utpote quibus se socium & comitem adiunxit noster *Andrea*. Itineris itaque socii viam ad urbem Brisgoviae Brisacum dirigunt, ut ab *Erlachio*, præfecto militum, viatorio instruerentur syngrapho. Quamvis quidem noster ab eodem præfecto litteris impune libereque proficiscendi gratia, quas adfinis de *Werth* sponte procurabat, munitus esset, eundem tamen *Erlachium* honorifice submissequæ compellavit, rogitans & percunctatus, utrum novis opus haberet litteris, quoniam suæ iam ante semestrem scriptæ & signatæ, responsum accepit, novas sibi non esse necessarias, priscasque adhucdum valere. Verum autem societas abiturientium non citra militarem comitatum abire conatur; adeoque ex munimento Rhenano infra Brisacum adsumit signiferum cum duodeviginti militibus gregariis, vel peditibus; quorum quilibet unum, signifer vero duos imperiales usque ad urbem Argentoratum nanciscuntur. Ibi advenientes, quia iam nimis serum erat, in suburbio divertuntur, sed postridie oppidum ingrediuntur. Argentorato tempore subsequenti diei matutino descendentes Rheno, vagabundis occurrunt militibus, quibus pro redemptione haud parum pecuniæ solvere coguntur.

God-

Godofridus igitur *Frankfurtum* contingens, reapse prævidet, semet ante finitas nundinas progredi in *Belgium* non posse, interea temporis *Hanoviam* concedit, ibique binas matris sorores, five materteras adhuc cælibes, præsentia sua salutatur, similiter adfinem suum *Henricum von der Creutz*, Senatorem oppidanum, item *Conradum Henningium*, ecclesiæ Germanicæ ibidem pastorem, nec non conterraneum suum *Guilielmum Christoph. Heimium*, qui *Albo nostri memoriæ* ergo sequentia inseruit disticha:

Pax cum sancta DEI dicaris, & insuper ipsum
Altera, quam gestas, vox notet ecce Virum;
Mi *Gottfrede*, Dei vir sis & pacis alumnus;
Cælestis Princeps Pacis ad hæcce regat,
Te regat atque beët, quo cæli pace fruaris,
Gottfredi Andreæ nomen & omen habe!

Finitis itaque nundinis, in societate *Elzeviriorum*, clarissimorum quondam bibliopolarum *Leidenensium*, *Rhenum* descendit usque ad oppidum *Arnhemium*; inde terra *Nardam* & *Amstelodamum* fortunate perrexit. Quum vero ibidem adfines suos *Laurentium* & *Stephanum de Geer*, Dominos de *Gimo*, salutavisset, porro contendit *Groningam* ad fratrem *Tobiam*, atque aliquot menses apud eundem commoratus; ubi illustrem *Paulum Strasburgerum*, 2) illustris *Ludovici Camerarii* generum, antea *GVSTAVI ADOLPHI*, potentissimi *Suedorum* Regis, Legatum ad *Georgium Rakocium*, optimum *Transilvaniæ* Principem, atque ad *Portam Ottomannicam*, fortuito offendit; in cuius notitiam iam anno sæpius memorati seculi tricesimo secundo & tricesimo tertio

Y y 3

Albæ

2) De qua re vid. mea comment. hist. litter. de quibusdam eruditis *Palatino-Belgicis* &c. Sect. III. in vita V. C. *Friderici Miegii* §. IX. p. 30. & 36.

Albæ Iuliæ pervenerat; a quo humanissime recipitur. Deinceps fratri ceterisque valedicens fautoribus & amicis, in comitatu laudati *Strasburgeri* profectus Lubecam fuit. Hinc ille in Suediam, noster vero Dantiscum transfretavit; ubi fratrem *Ernestum* cum suis sanos & incolumes reperit; ibi in practica Theologia se diligenter exercuit, atque in rure, & quidem in pago *Nassenhuben*, præfecti vel potius toparchæ *Dn. Gerardi Prænen*, eximii litteratorum Mæcenatis, prædio, pro *Gerardo Bottingero*, Sobernhemio Palatino, tunc memorati modo toparchæ pastore ordinario, varias orationes sacras habuit. Quare ipsum singulari favore & amicitia haud indignum iudicabat *Prænenius*. Hic, audiens, nostrum in Transilvania fuisse, eum interrogavit, an in quibusdam suis negotiis iter rursus eodem, speciatim *Weissenburgum*, suscipere vellet? Licet huic generosissimo Domino, propter innumera beneficia, quæ per varios annos in Palatinos pastores & ludimagistros liberaliter contulit, sese omnibus in rebus lubentissime fuisset accommodaturus, humanissime tamen hancce rogationem abnuit, sufficientibus additis rationibus. Quum vero m. Decemb. ante diem Epiphaniæ CHRISTI Nobilis quidam cum servo, ab aula Transilvanica missus, Dantiscum advenisset, memoratus toparcha suam iteravit rogationem. Hinc repetito eius petito morem gerit, & d. VII. Ianuarii an. MDCXLVII. cum dicto Nobili Transilvano difficillimum & periculosissimum iter per Poloniam & Hungariam ingressus, tandem cum comite suo in oppidum, Hungarice nominatum *Saros-Patach*, adventat; quorsum etiam postridie accessit celsissimus Dominus *Sigismundus*, eximius Iuventutis Princeps, *Georgii Rakoci*, Principis Transilvaniæ filius secundogenitus; de cuius adventu pastores & præceptores huius oppidi, quoquot fuerunt, in oratione Hungarica sunt gratulati. Finita autem oratione, Princeps unicuique, atque ita quoque nostro, manum porrexit clementissime. Quoniam vero Nobilis, *Andreae* comes, in eo oppido natus notusque fuit,

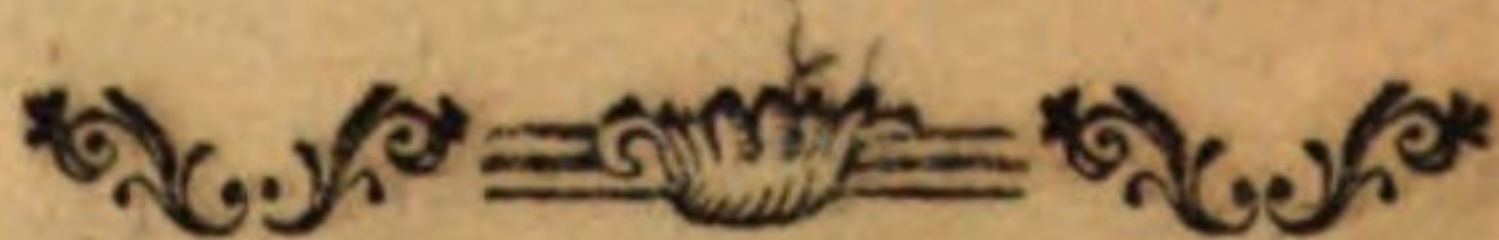
fuit, animum viresque recipiendi gratia, dies aliquot ibidem conquiescunt. Præterea per urbes Debrezinum, Varadinum, Claudiopolin & Enyedinum recta pergentes, tandem ipsis Calendis Martiis dicti anni quadragesimi septimi Albam Iuliam auspicatissime deveniunt; ubi apud avunculi sui M. Ph. Ludov. Piscatoris viduam divertitur; postridie D. Bisterfeldium, philol. & theol. Professore, salutatur, ipsique rem omnem, cuius causa huc accesserit, candide significat; qui quidem promittendo facilis, sed præstando difficilis, Charetis, Atheniensium quondam Ducis, dedit pollicitationes. Serenissimus autem Princeps percipiens, *Piscatoris* ex sorore nepotem adesse, sæpius eum ad convivium invitavit. Postquam vero noster anno subsequente laudato Principi valedixerat, simulque ab ipso publicam itineris fidem modestissime petierat, non illam tantum est nactus, sed Princeps etiam in perpetuæ suæ memoriæ tesseram nostro novum Testamentum Wallachicum benignissime donavit; quod prima vice sub regimine & auspicio suo in idiomate Wallachico typis edendum curavit Albæ Iuliæ, in fol. Hoc postea Testamentum *Ernesto* fratri dono dedit, eo bibliothecam suam ut exornaret. Quid? quod, quum Princeps eodem tempore iter in Hungariam susciperet, *Godofridus* non gratia tantum fruitus est, ipsum in comitatu sequendi, sed per totum quoque tempus ex mensa Principis cibos potumque sumendi. Insuper *Andree* valedicenti in urbe Varadino Princeps clementissimus litteras dedit ad Præfectum Tockæanum, ut nostro nonnullas vini Tockæensis lagenas, secum tamquam aliquod specimen Dantiscum asportandas, exhiberet. Quum vero *Godofridus* cum *Carolo van Dyck*, tribuno militum, qui Constantinopoli evaserat, Dantiscum indeque in Hollandiam profecturus, in urbe Saros-Patach adveniret, a Principe Juventutis *Sigismundo Rakoci* benignissime exceptus, ex nec opinato accidit, ut brevi post idem laudatissimus Princeps iter Munkatfinum versus ingrederetur, tribunumque & nostrum rogaret,
ut

ut sese comites itineris adderent. Id quod recusare noluerunt nec potuerunt, sperantes, se in oppidum Saros-Patach redituros fore. Quod vero minime factum; sed tamen, quum ipsis ex mensa Principis cibi per mensem porrigerentur, & quum viderent, Principem non tam cito regressurum, consilium tandem capiunt, Munkatsino recta via Cracoviam Poloniæ procedendi. Quo pacto remansere vini Tockæani lagenæ. Discedentibus igitur Princeps quatuor equites, armis bene instructos, dedit, qui eos trans fines comitarentur. Cracoviam autem contingentes octo dies ibidem se quieti tradunt. Inde per fluvium Vistulam pergunt, & tertia hebdomade Dantiscum præsentia sua feliciter salutant; ubi noster Dominum *Prænenium* de negotiis in Transilvania sibi commissis facit certiore.

Postmodum in memorato oppido in morbum satis gravem incidit. Convalescens autem Dantisci navem conscendit, atque Amstelodamum traiecit; ubi intra quatuordecim dies ad litus adpellitur; hinc Ultraiectum, Arnhemium, Emmericum, Resium, atque porro per currum publicum Coloniæ Vbiorum pergit. Inde Rheno adscendit Moguntiam: hinc in navi vectoria se confert Francofurtum ad Mænum, ubi offendit adfinem suum *Ioan. Leonardum Engeliū*, Senatorem Heidelbergensem, quocum Heidelbergam abiit anno MDCXLIX, & quidem eodem die, quo Bavaricum præsidium ex dicto oppido demigravit.

Omnibus autem rebus ratione cultus divini rursus instituendis riteque ordinandis, atque ecclesiæ nullo præsentē, res propemodum in eo fuit, ut *Godofrido* prima concio demandaretur, nisi tempestive *Heimius*, Pastor Hanoviensis, & *Sigelius*, senex Ecclesiastes Wachenhemienensis, advenissent, & sacra inchoassent publica; sed nostro iniunctum erat, ut secundam precibus destinatam horam ex evang. D. Matth. cap. II. cele-

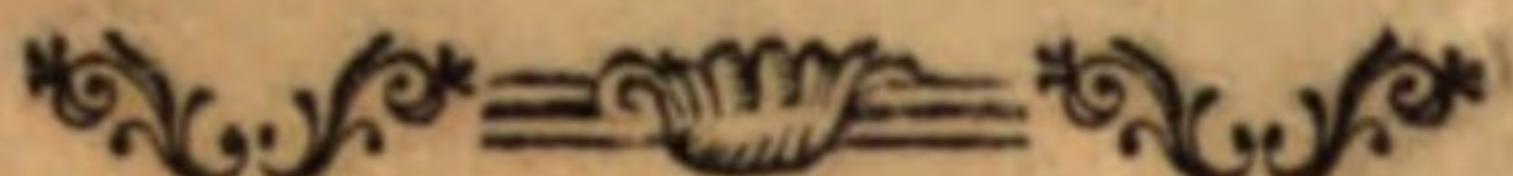

celebraret. Quoniam vero noster nondum ad f. ordinem ordinatus, *Heimium*, tunc vicibus Consilarii ecclesiastici functum, ordinationem, quam vocant, decenter rogavit; cui rogatui quoque d. IV. Octobr. anni modo memorati Heidelbergæ in templo Spiritus S. satisfactum, præsentibus sex pastoribus, nimirum laudato *Sigelio*, *Drautio*, *Anhornio*, *Bachendorffio*, *Floreto*, & *Iacobi*. Quo ritu sollemniter peracto, *Weinheimium* ad stratam montanam mittitur, ubi primam post ordinationem habuit concionem, d. XX. Dominica Trinitatis; post meridiem ibidem ex verbis D. Apostoli in ep. II. ad Timoth. IV. 7. *bonum certamen* &c. funebrem proposuit sermonem. D. XXI. Trinitatis rursus *Weinheimii* sacra peregit; die XXII. in pago *Rohrbach* prope *Heidelbergam*; D. XXIII. *Nicrogemundæ* sacrosanctam CHRISTI cœnam administravit. Hisce sacris interfuerunt ducenti homines, in quorum numero quinquaginta aderant ex proxime trans *Nicrum* adiacente oppidulo, Germanice *Neckar-Steinach* nominato. A. d. XXII. Novemb. ab amplissimo Senatu ecclesiastico munus Pastoris vicarii in cœtu *Nicrogemundano*, cum pago *Hagen*, ab oppido dicto *trihorium* dissito, liberaliter nostro committitur. Verum autem haud diu post tamquam ordinarius ecclesiæ *Nicrogemundanæ* pastor fuit confirmatus, prouti ex subsequenti Senatus ecclesiastici decreto publice facto patescit:

„Demnach auff special Befehl vnd Confirmation des
„Durchleuchtigsten vnssers gnaedigsten Churfürsten vnd
„Herrn, Herrn Carl Ludwigs, Pfaltzgraven bey Rhein, des
„H. Roem. Reichs Ertztruchsess vnd Churfürstens, Hertzo-
„gens in Bayern &c. Vorweisser dießes der würdig — vnd
„wohlgelehrte Herr Gottfried Andreæ zu Neckergemündt
„zum Pfarrern verordnet worden; alß ist ahn Beampte vnd
„Gemeindt daselbsten, vnser Ends benahmten gebührliches
„ersuchen vnd gesinnen, selbigen zu ihrem Pfarrer gutwillig

Zz

„auf-

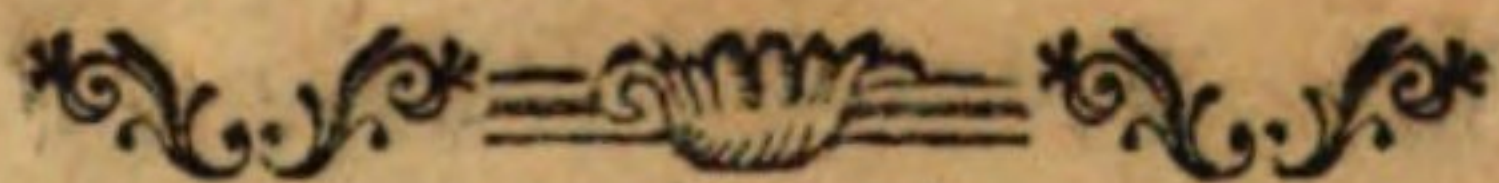
„auf- vnd anzunehmen, dafür zu erkennen vnd zu halten,
 „auch behörendter massen zu respectiren, zu gewisser Zeit
 „vnd gewoenhlichen Stunden seine Predigten fleissig, vnd
 „ohne eine liederliche Versaumbnis anzuhören; dessen von
 „Ihnen zu beschehen, von Vnss gaentzlich versehen. Vrkund-
 „lich Vnserer eygenhaendigen subscriptionen. So geschehen
 „zu Heydelberg den 27. Nov. 1649.

„Churfürstlichen Pfaltz Kirchen-Rhaet daselbsten,
 „Daniel Tossanus, Guilielmus Christophorus Heimius, Ioh.
 Sueitzer, Doctor a).

Ad dictum igitur officium publice inauguratus, anno primo singulis hebdomadibus quinque, immo etiam sex conciones habuit, siquidem propter penuriam concionatorum adhuc aliis undecim ecclesiis, v. g. Dilsbergenfi, Wiesenbacensi, Bammenthalienfi, Geibergenfi, Meckeshemienfi, Lobefeldensi, Zotzenhusanæ, Hagenfi, Schærbrunnensi, Wimmersbacensi, Schænaviensi, inservire debuit. Quum autem anno sequenti istæ ecclesiæ suos nactæ fuissent pastores, ex omnibus hisce locis, præter Nicrogemundam, ipsius curæ dumtaxat castellum & communitas Dilsbergenfis, tamquam filia, cum cætu Wimmersbacensi tradebantur. In dictis modo locis per integrum decennium pro viribus suis s. Evangelium prædicavit, atque omnia, quæ veri Pastoris sunt, munia fideliter administravit, ita tamen, ut propter exiguum salarium ferme mille florenos e bonis suis adiecerit, quoniam pars salarii maxima ex minoribus maioribusque decimis, tunc temporis ob devastatos agros nimium exilibus, constabat.

In eadem statione matrimonium quidem inire voluit, sed non prius, quam frater *Ernestus*, qui Dantisco Weinhemium erat

a) Huius rei quoque meminit cit. *Dunckelius* in den hist. crit. Nachr. &c. vol. II. P. II. num. 1259. p. 239.

erat revocatus, ad novam spartam exornandam advenisset. Frater interim, Bremæ apud fratrem *Wilhelmum* adversam ob valetudinem per totum annum hærens, ad coniugium commendavit honestissimam virginem, tunc Dantisci degentem, sed Norimbergæ natam, quæ *Godofrido* de facie quidem nota erat, ceterum vero ratione animi bonorumque prorsus incognita. Hæc erat *Helena Tresalia*, cuius pater *Antonius Tresalius* Præfectus fuit apud Principem Curlandiæ in oppido Goldinga. Avus autem paternus fuit *Ioannes Antonius Tresalius*, membrum Senatus Norimbergensis, in quem iam tunc nemo, nisi patricius, recipiebatur. Respectu gentis maternæ dicebatur *Mitzia*; qui *Mitzii* tunc Amstelodami, Colonia Agrippinæ & Basileæ Rauracorum tamquam notissimi mercatores florebant. Fratrem eiusque lectissimam sponfam d. XII. Aug. an. 1651. Nicrogemundæ matrimonio copulavit *Ernestus*, Inspector Weinhemienfis. Ex hocce coniugio d. XV. Aug. an. 1653. nata fuit filia *Elisabetha*, denata m. Martio an. 1730. Secunda filia, nomine *Sara*, lumen vitale primum adspexit d. VII. Iunii an. 1655. Præterea nostro, ad conventum classicum tunc profecto, coniux d. XVI. April. an. 1657. primum peperit filium, cui nomina *Ioannis Wilhelmi* indita.

Insuper ad *Godofridum*, ecclesiæ Nicrogemundanæ per integros decem annos laudabiliter & utiliter inservientem, sequentes ex improvviso mittuntur litteræ:

„Vnßern Gruff zuvor, lieber Pfarrer vnd guter Freundt!
„Demnach des Pfaltzgraffen Churfürstliche Dhlt. vff vnßern
„vnterthänigsten Vorschlag genädigst Euch zu der vaciren-
„den Inspection Oderheim, an des abgelebten Inspectoris
„Iacobi Roderi Stelle, gnädigst anzunehmen. Alsz wird
„Euch solches hiemit notificiret, mit Befehl, dass Ihr gegen
„bevorstehenden Freytag nach zehen Vhren Euch vnver-
Zz 2 „lengt

„lengt im Kirchenrath einfinden laßt vnd die gewöhnliche
 „præstanda præstiret. In dessen Erwartung, wir vns sæm-
 „ptlich gættlicher Protection ergeben. Signatum Heidel-
 „berg den 5. Octobr. 1659.

Verum autem hancce vocationem quovis meliori modo declinaturus, sufficientes rationes, in primis maxime sincerum ecclesiastici sui cætus erga se amorem, Senatui ecclesiastico officiosissime proposuit. Litteris autem Serenissimi Electoris eam ob rem ipsi monstratis, submissee petiit, ut sibi liceret, antea Odernhemium invisere, quam vocationi adstipularetur. Id quod ipsi benigne concessum. Rediens itaque Senatum ecclesiasticum etiam atque etiam rogavit & obsecravat, ut in pristina sua statione permanere posset. Sed vero *D. Io. Henr. Hottingerus*, tamquam Præses Senatus, ipsi mandatum Electoris ostendit, quo *Godofridi* successor in ecclesia Nicrogemundana iam erat nuncupatus. Quapropter mirum in modum obstupefactus, suadente Senatu, supplices, adiunctis duodecim iisque gravissimis rationibus, ad clementissimum patriæ Patrem litteras dedit, precibus omnibus orans, & obtestans, ut ulterius cætui suo præesse sibi clementissime permetteretur. Interea, dum bona spe pascitur, vocatio ad ecclesiam Odernhemiensem his verbis iteratur:

„Vnfern Gruss zuvor, lieber Pfarrer, guter Freundt!

„Demnach des Herrn Pfaltzgrafen Churfürstliche Dhlt. vff
 „dero vnterthænigst eingegebenes Memorial samt Ewerer
 „beylag betreffendt die Inspection Odernheim gnädigst de-
 „cretiret, dasz es bey dem vnlængst ertheilten gnädigsten
 „Rescript verbleibe, vnd Ihr als Inspector zu Odernheim
 „angenommen werden sollet; alsz wird Euch solches hiemit
 „nochmalen notificiret, mit dem Befehl, dasz ihr Euch desz-
 „wegen fertig machet, vndt vff zukünftigen Mitwochen bey
 „Kir-

„Kirchenrath erscheinet. Deszen zu beschehen, wir vnsz
„verlassen. Signatum Heidelberg. den 28. Oct. 1659.
„Churpf. verordnete Kirchenræthe.

Quo facto permotus, fidem iurisiurandi statuto tempore præstitit. Nicrogemundanis igitur eodem die, quo ante decennium primam ad eos concionem habuit, dixit vale, egregio sermone habito ex Act. Apost. XX. 27. Odernhemii vero Dom. I. adventus sacri ab Archisatrapa Alceiensi & Inspectore *Ioan. Godofr. Floreto* toti cætui repræsentatus, simulque ipsi Bibelnhemienfis ecclesia, tamquam filia, fuit abiuncta, ita ut quam plurimis non careret laboribus.

D. XIII. Martii an. MDCLX. ipsi ipso die *Ernesti* natus fuit filius, quem in sacro lavacro suscepit modo laudatus *Floretus*, eique nomen *Ernesti* ex nomine defuncti fratris *Ernesti* imposuit b). Die XVIII. Octob. an. MDCLXII. eius familia rursus fuit aucta filiolo *Iacobo Friderico*.

Anno MDCLXIV. bello inter Electorem Palatinum, Archiepiscopum Moguntinum & Ducem Lotharingæ conflato, Odernhemium expugnatur a Moguntino, qui tamen illud, exacto mense, Palatino reddidit. In hac obsidione multis molestiis multisque terroribus noster cum suis concutitur, licet providam summi Numinis curam omnibus in periculis evidentissime persenserit. Post Moguntinos Lotharingici milites, contra omnes pacti conditiones, urbem intrantes, pessime barbareque cives miserrimos tractarunt, nostroque minime pepercerunt. Odernhemienfibus, expugnato oppido, in Serenissimi Electoris CAROLI LUDOVICI, iustissimi & optimi Principis, offensam incurrentibus gravissimam,

Zz 3

b) Hic idem est *Ernestus*, qui deinceps Gymnasio Neostadiano præfuit Rector, de quo noster D. *Büttinghausen* l. d.

mam, *Godofridus* maximo fuit emolumento, quoniam pro iis, ut ne pœna in eos statueretur, apud perillustrem *Christianum*, Comitem Seynensem & Wittgenstenianum, tunc temporis intimum Electoris Palatini Consiliarium & Burggravium Alceianum, intercedebat.

Anno MDCLXVI. d. XII. Martii intra octavam & nonam matutinam progenita fuit filiola *Ioanna Maria*, quæ anno seculi nostri tricesimo primo, ætatis sexagesimo quinto, diem obiit supremum. Eodem anno sexagesimo sexto m. Aug. Lotharingici, cæco furore inflammati, rursus impetum in dictam urbem fecerunt, & civibus nostroque maxima detrimenta creaverunt, quin immo eos opibus privarunt omnibus. Quocirca cives propemodum omnes, iusto timore perculsi, oppidum deseruerunt. Adeoque noster etiam, consentiente laudato Comite *Christiano*, se cum suis Alceiam contulit, ibidem ab Inspectore *Floreto* humane exceptus, & quidem ad trimestre. Deinceps Odernhemium suum regressus, per octo hebdomadas lue pestifera laboravit.

Anno MDCLXVII. Serenissimus Elector Odernhemium accessit, omnia ibidem spectaturus statumque urbis accuratissime inquisiturus. Qua occasione Senatus oppidanus nostrum rogavit, ut nomine totius civitatis clementissimum patriæ Patrem salutaret. Cui rogatui quoque lubenter satisfecit, atque ad varias easque difficillimas, quas Serenissimus Elector proposuit, quæstiones modestissime quidem, sed tamen promtissime respondit. Præterea, anno sequenti sexagesimo octavo Moguntinis & Lotharingicis iterum adpropinquantibus, perterrefacti cives aufugerunt, seseque trans Rhenum in Darmstadianam receperunt ditionem. Proinde etiam noster ad Wormatienses confugit, atque apud eos per trimestre morari coactus fuit. Interim m. Sept. omnia absentis victualia abriperunt Lotharingici. Hostibus autem iisdem d. XVII. Octobr. ex oppido emigrantibus, *Godofridus* Odernhemium rediit.

Anno

Anno MDCLXIX. d. XX. Ian. intra nonam & decimam matutinam coniux ei peperit filiolum, cui in sacro fonte nomina *Ioannis Danielis* c) indita. Anno MDCLXXIII. *Andree* noster per obitum amisit filium *Iac. Fridericum*, egregiæ spei puerum, anno ætatis undecimo. Anno septuagesimo quinto d. XXVI. Ian. filia nostri natu maxima *Elisabetha Odernhemii* nupsit *Alberto Hoffmanno*, *Caspari Hoffmanni*, Pastoris Armshemienfis in Palatinatu, fratri, mercatori Hachenburgensi in Wetteravia. Quamvis pater filiam generumque usque ad oppidulum Hachenburgum comitari lubentissime voluisset, hoc tamen fieri propter sequentem causam nequivit. Etenim iam d. XXVII. Decembr. anni superioris litteras acceperat modo subsequentes:

„Vnfern Gruff zuvor, lieber Inspector vnd guter Freundt!
 „Nachdem Ihro Churfürstliche Dhlt. vnser gnädigster Herr,
 „auff Kirchenraths vnterthänigsten Vorschlag Euch zum
 „Pfarrherrn vndt Inspectorem zu Creutzenach gnädigst an-
 „genommen, vndt dan die hæchste Nothurfft erfordert, daß
 „euer Vffzug dahin, so viel müglich, beschleuniget werde,
 „alß habt Ihr Euch gleich nach dem neuem Iahr anhero zu
 „begeben, vmb die gewöhnliche præstanda zu præstiren,
 „vndt bey Kirchenrath ferner Bescheidt zu vernehmen.
 „Vnß damit göttlicher Allmacht empfehlend. Heidelberg
 „den 23. Decembris, 1674.

Churpfaltz verordneter Kirchenrath.

Nova hæcce ad duplex illud gravissimum munus, quod iam per totum annum erat vacuum, vocatio nostro fuit insperata prorsus & inopinata. Quam quoque tamquam legitimam
 hilari

c) De quo pluribus egimus in Gymn. Heidelb. §. 17. p. 22. seq. atque alibi.

hilari animo in se suscepit. Quocirca Heidelbergæ redux Odernhemium, ubi d. X. Ian. cultum divinum peregit, post-ridie profectus equo Crucenacum delatus est, ibique archifa-trapiæ adfessoribus publicas vocationis suæ litteras atque edi-ctum repræsentationis, quam adpellitant, decenter exhibuit, simulque Serenissimum Marchionem Badensem, tunc domi-nii consortem, de receptione sua, pro more consueto, im-ploravit, eamque statim accepit. Decretum eapropter fuit, ut sollemnis inauguratio per sæpius laudatum *Floretum* d. XVII. Ian. perficeretur. Id quod etiam factum. Sed vero *Godofri-dus* noster ante istum actum coram auditorio splendidissimo sermonem inauguralem de *officio Pastorum* ex Act. Ap. XX. 28. habuit.

Quamlibet quidem *Andreae* certo crederet, quod oppida-nus Crucenacensium Senatus novum suum Inspectorem eum-que, qui ipsum inauguraverit, lauto, prouti in universo Pa-latinatu moris est, excepturus esset convivio, nemo tamen exstitit, qui ipsis poculum vini porrigeret. Huius autem ne-glectus causa procul omni dubio fuit commune dominium. Quapropter noster amicum *Floretum* ad cœnam invitavit apud cognatum suum *Ioannem Engeliū*. Quod factum utrique movit admirationem, præsertim cum expressum Serenissimi Electoris Palatini mandatum præsto esset, ut ad inauguratio-nem Inspectoris ecclesiastici duodecim, atque ad Pastoris octo floreni contribuerentur, nimirum pars dimidia a bonorum ecclesiasticorum Administratione, altera vero dimidia ab ipsius loci cœtu. Proinde haud parum miratus fuit hancce Cruce-nacensium inhumanitatem, sed tamen eo sustentatus solatio, quod legitime sit vocatus. Ibi anno MDCXCI per mortem non modo charissimam amisit coniugem, sed maximam quo-que miseriam & durissima funestissimi illius belli Gallici in-commoda vehementer est expertus. Quum vero quilibet incendia, quæ oppido Crucenacensi furibundi Gallorum mi-lites

lites minitabantur d), merito timerent, propemodum omnes semet fugæ tradiderunt. Hinc noster etiam fuga salutem quæsit, & multiplici amicorum rogatu, quin immo ex ipsius Senatus ecclesiastici adprobatione tandem abiit, & quidem in vicinum pagum Rüdeshemium e), eam ob rationem, ut concreditæ sibi ecclesiarum ephoriæ propior esset. Imminente vero periculo aliquatenus evanescente, nec non ferme omnibus in urbem redire incipientibus, *Godofrido* certissime decretum quoque fuit & constitutum, ad cætum sibi dilectissimum sub DEI sui præsidio regredi. Verum autem d. XXII. April. modo memorati anni nonagesimi primi totum eius dextrum latus apoplexia corripitur, adeo ut ab eo temporis articulo quinquaginta & unam septimanas lecto valetudinario miserandum in modum adfigeretur. Quo in statu bellica pericula, quanta quanta quoque fuerunt, excelsa & constanti, morbum autem diuturnum christiano animo toleravit.

Ex hac vita tandem placidus exiit anno dicti seculi nonagesimo secundo f), d. XVI. April. qui erat dies Mercurii, intra secundam & tertiam horam matutinam, an. ætatis octogesimo primo. Vixit igitur annos LXXX, menses IX, dies XI. Ecclesiis tamquam Pastor ordinarius quadraginta tres, tamquam Inspector vero triginta tres annos maxime fideliter & promptissime inserviit g).

Quo-

d) Supra §. XXXVI. p. 188. seqq.

e) De quo rursus supra §. XVIII. p. 104. num. 35.

f) Vid. index defunctorum, in tabulario Senatus eccles. adservatus ad dictum annum.

g) Hæc pleraque decerpimus ex msc. *Godofr. Andreae* vita; addatur *Weinhemium nostrum* l. c.

Quomodo sese adversus omnes sine ullo hominum & religionis discrimine, tum in munere publico tum in toto vitae curriculo ad ultimum vitae halitum usque, gesserit, singulis, qui cum eo & post eum vixerunt, summa cum laude fuit notissimum. Praesertim in ipso patronum optimum amiserunt pauperes, utpote quos per universam vitae aetatem usque ad beatum suum obitum multis cumulavit beneficiis, & quorum partim ex propriis, partim ex pecuniis, quas per frequentes easque supplices litteras ab amicis fautoribusque, quos habuit plurimos, collegit, curam habuit diligentissimam, adeo ut etiam, durante morbo, aliquot centum florenos, prouti ex computationibus & apochis patuit, inter ipsos distribuerit. Erga amicos se candidissimum, erga inimicos christianum, erga beneficos gratissimum, in muneribus obeundis pium, gravissimum & vigilantissimum, erga peregrinos optime adfectum, blandum, lepidum & suaviloquentem semper praebuit. Licet, ut ceteras ipsius virtutes, ne limites modestiae, quam cognationis officia suadent, transiliam, iam modo silentii velo involvam, licet, inquam, sedulo studiis insudaverit, & multa ingenii monumenta chartae mandaverit, nulla tamen, quantum quidem novimus, propter varias peregrinationes, praecipue propter bella continua iuris fecit publici.

Ex omnibus hisce igitur clarissime patescit, maximam vitae *Godofridi* partem fuisse apprime inquietam, ærumnosam plurimisque expositam periculis. Hinc ipsum avunculus eius h), tamquam prognostes, admonuit his versibus i):

Rebus in adversis clara est PATIENTIA virtus,
Quae gaudet duram laeta subire crucem.

Esto

h) Hic idem est *Ioan. Georgius Piscator*, de quo superius in h. §. num. 19. not. p.

i) Quos iam anno MDCXXXVI. d. XVIII. Sept. Albo nepotis sui ex sorore inscripsit Groningæ exul.

Esto igitur fortis, patienter quæque ferendo,
 Sunt quoniam iustis multa ferenda mala.
 Est tamen ex illis DOMINVS liberare paratus
 Omnes, qui firmam spem retinere valent.

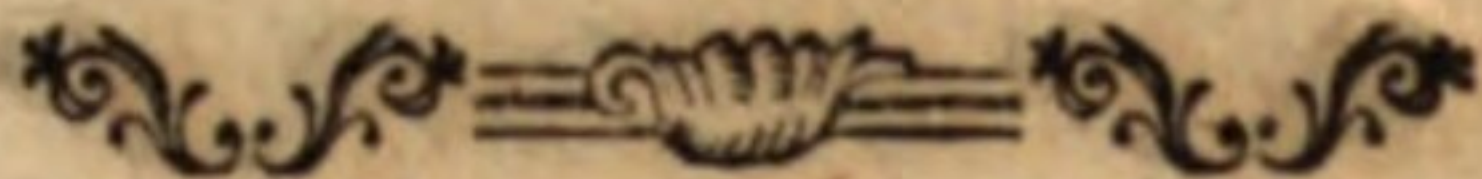
Et in margine: *In silentio & spe fortitudo mea.*

In fautorum & amicorum numero habuit quam plurimos, v. g. præter supra dictos *Ioan. Pymium*, Britanniae equitem: *Ioannem Gerhardi a Besten*, ecclesiæ Groningane Pastorem k), qui d. XII. Sept. an. 1645. Albo nostri in pignus memoriæ & benevolentiae hæc ex Hugone adscripsit: *Delicatus est, cui patria dulcis; fortis, cui omne solum patria; perfectus vero, cui totus mundus hic exilium est*: Marchionem *Ioannem Baptistam* de stirpe magni Pompeii: *Ludovicum, Ioachimi F. Ioachimi N. Camerarium*, I. C. Sereniss. Reginae Sueciæ a consiliis, qui Heidelbergæ denatus: *Paulum Strasburgk*, regiæ Maiestati Sueciæ &c. a consiliis, d. II. Sept. dicti seculi anno quadragesimo quinto Groningæ commorantem: *Ioachimum Camerarium*, S. R. M. Sueciæ, eodem tempore Groningæ degentem: *Claudium Salmasium*, in sacro Regis Christianissimi Consistorio consiliarium, qui d. XIV. Maii modo memorati anni Lugduni Batav. *Andree* nostro benevolentiae testandæ gratia hæc scripsit: *Reges ac dominos habere debet, qui se non habet*: *Bernardum Schotanum*, Ictum, apud inclytos Batavos iuris Antecessorem l): *Iacobum Triglandium*, Theologum Lugduno-Batavum, qui d. XX. Maii an. 1645. benevolentiae testandæ causa hanc sui memoriam nostro lubens reliquit hocce symbolo: *Sublimis & imus: Alexandrum Chambers*, Scoto-Britannum, tribunum militum: *Alex. Calvinum*,

Aaa 2

k) Obiit Groningæ d. XIV. April. an. 1650. ætatis 58.

l) De quo, de cuius patre & fratre *Henrico & Meinardo Schotanis* eximie egit meus *Emo Lucius Vrimæ* in *Athenis Frisiacis* p. 226. seqq. pag. 36. seqq. & p. 246. seqq.

vinum, Theol. & linguæ Hebr. in academia Sedanensi Professore: *H. Daxelhoff*, Prætorem Bernensem: *Iac. Zieglerum*, D. Tigurinæ reip. a consiliis: *Samuelem Marefium*, S. Theol. D. & Prof. ord. in acad. Groning-Omlandica m): *Wilhelmum Curtium*, a potentissimo M. Britannia Rege in Germania Prolegatum, qui *Andreae* nostro amicitiam & memoriam sui hisce commendabat: *Sunt, quibus cunctando peius, sunt, quibus melius fuit*: *Ioannem Polyandrum a Kerckhoven*, Theologum Leidensem, tunc temporis Academia Rectorem n): *Ioan. Buxtorfium*, S. Theol. D. & linguæ Hebr. in acad. Basil. Profess. ord: *Ioan. Forbesium a Corfe*, SS. Theol. D. & Prof. Amstelodamensem: *Guil. Christop. Heimium*, Pastorem ecclesiæ Belgicæ Hanoviensis, postea Senatorem eccles. Heidelbergensem o): *Ioan. Althusium*, reipub. Embdenfis Advocatum & Syndicum: *Ioan. Wilkinsonium*, V. D. M. Gippovicensem in Anglia: *Iac. Cranfordium*, ecclesiæ S. Christophori apud Londinenses Rectorem: *Ludov. Crocium*, S. Th. D. & Prof. Bremensem: *Gerardum Ioannem Vossium*, Prof. Amstelod. qui *Godofrido* ingentis adfectus minutum hocce posuit *μνημόσυνον*: *Vita longa bene temporis rationem ineunti: ars vero brevis, illa præsertim bene vivendi, quæ est artium ac scientiarum facile princeps: sed plerique omnes malunt argute differere, quam bene vivere: cum tamen illa disputandi prurigo sit scabies, immo pestis Ecclesiarum* p): *Conradum Bergium*, D. & Prof. Bremensem q): *Mosen Wallium*, in artibus Magistrum Cantabrigiæ collegii Emmanuelis: *Theodorum Zuingerum*,

m) Hic Leidam vocatus eoque migraturus, ad cælestem academiam evocatus est, d. XVIII. Maii, ipso Pentecostes die, an. 1673.

n) Huius mentionem fecimus de erudit. Palat. Belg. Sect. II. p. 24. seqq.

o) De quo superius p. 357. 360. seq.

p) De *G. I. Vossio* conf. quæ scripsimus l. d. pag. 32. seqq.

q) Hic Bremæ denatus d. XIII. Aug. an. 1642.

gerum, S. S. Theol. D. & Prof. academix Basil. p. t. Rectorem, & ecclesix ibidem cathedralis pastorem, qui ex Gregorio Nazianz. hæc scripsit:

Θυμὲ, βλέψον ἄνω, χθονίων ἐπιλήθεο πάντων.

Sursum, anime, specta, terrenaque spernito cuncta.

Quibus sequentes subiungimus, nempe *Frid. Spanhemium*, Theol. D. & Prof. Lugduno-Batavum r), cuius in honorem nostri symbolum hoc est: *Semper faciendum, quod factum vellemus novissime: Stephanum Fabricium*, ecclesix Bernensis pastorem s): *Georgium Langhans*, ecclesix Bernensis ministrum t), qui Albo nostri benevolentiae & memorix causa hæc adposuit: *Si apud Deum deposueris iniuriam, ipse Vltor est; si dolorem, ipse Medicus est; si damnum, ipse Restitutor est; si mortem, ipse Resuscitator est: Conradum Blarerum de Geyersperg: Theodorum Tronchinum*, Prof. Genevensem: *Ioan. Steinbergium*, D. & Prof. Groninganum u): *Franciscum Gomarum*, tunc in alma Groning. S. Theol. D. & Prof: *Matthiam Pasorem*, Philos. D. & Mathem. Professore Groninganum v): *Ioan. Wenceslaum de Schommert: Franc. Ludovicum ab Erlach*, liberum Dominum in Spietz: *Iac. Golium*, tunc in acad. Lugd. Batava Mathes. & Arab. linguæ Prof: *Wesselum Emmium*, Groning. ecclesiasten w): *Io. Phil. Pareum* x): *Georgium Pauli*, S. Th. D. Dan-

A a a 3

tis-

r) De cuius patre filiisque fusius egimus l. d. pag. 27. seqq. & sect. IV. §. III. p. 11. seqq. §. V. p. 23. seqq. & supra §. XLVI. num. 6. p. 291. seqq.

s) Obiit verno tempore an. 1648. Bernæ Helvetiorum.

t) Nempe d. XIII. Febr. an. 1645.

u) Hic pater fuit *Ioan. Melch. Steinbergii*, de quo laudatus *Vriemætius* l. d. pag. 501. seqq.

v) De hoc *Georgii Pasoris* filio, vid. idem *Vriemætius* p. 243.

w) Hic ex hac vita migravit Groningæ d. XXI. Mart. an. 1654. æt. 65.

x) De quo pluribus supra §. XLVI. num. 14. p. 304. seqq.

tiscanum: *Christoph. Lüthardum*, S. Th. Prof. Bernensem, qui ex *Cypriano* hoc monumentum nostro reliquit: *Exul non est, qui Deum in mente habet, cuius est terra*: *Ioan. Rodolph. Gygerum*, Med. D. & Phys. Prof. Tigurinum: *Ioan. Pet. Tomanum*, Th. Prof. Tig: *Io. Iac. Tomannum*, Tig. Prof. Logicæ: *Io. Iac. Wagnerum*, ecclesiæ scholæque Tig. ministrum, qui *Godofrido* exiguum hoc memoriæ benevolentiaque σύμβολον adposuit: *Non abduci fallaciis, non seduci blanditiis, non frangi iniuriis, magnæ virtutis est opus*: *Ioan. Iac. Huldricum*, ecclesiæ Tig. ad S. Spir. minist. & Consistorii Adfessorem: *Ioan. Wirtzium*, in colleg. Carolino Tig. Prof. Logicæ: *Henr. Oræum*, ecclesiæ Germ. veteris Hanoviæ Antistitem & reliquarum Inspectorem: *Ioan. Iac. Frisium*, reipub. Tigur. Archiatrum, & colleg. Carolini Administratorem: *Ioan. Rodolph. Stuckium*, S. Th. Prof. Tig. & scholarcham: *Io. Guil. Simlerum*, collegii Parthenii superioris Inspectorem & Bibliothecarium civicum Tig: *Casp. Gesnerum*, V. D. M. & scholæ Tig. moderatorem: *Ioannem Irlen*, Th. D. & Prof. Herborn. ecclesiæ ibidem Pastorem & vicinarum Inspectorem: *Albertum Niclassium*, apud Dantiscanos ecclesiasten Petro-Paulinum: *Georgium Summer*, Neagora-Palatinum, pastorem Elisabethanum in ecclesia Dantiscana, qui in amicitia memoriam hæc adposuit:

Vna re opus est.

Soli fide Deo: soli constanter adhære,

A solo cunctis eripiere malis.

Aegidium Schickhardum, I. V. & philos. pract. Profess. Herbornensem: *Zachariam Rosenbach*, D. & Prof. Herborn: *M. Otthonem Zaunslifer*, Braunfelsio-Solmensensem, ecclesiasten Amisfurtensem: *Frid. Crapium* alias *Blanckenpoht*, apud Herbornenses Med. D. eiusdemque & mathematicum Prof. aularumque Nassovicarum Medicum: *Ioan. Casparum Faußium*, Med. D. eiusdemque in Heidelb. academia Prof. qui

Wor-

Wormatiae d. VIII. April. an. 1636. se suiue memoriam
Godofrido commendavit hisce: *Punctum est, quod inter tot gen-
tes ferro & flamma dividitur y). Petrum Dörken, Log. & me-
taph. Prof. in schola Nassovica z): Dan. Tossanum, Theol.
qui XIV. Cal. April. an. 1645. Basileæ hoc benevoli adfectus
monumentum ex Basilio adscripsit: Ολίψις βοηθείας πρόξενος a):
M. Sam. Grynæum, past. Leonh. Basil. Berchtoldum Hallerum,
L. Gr. & philos. pract. Prof. Bernensem: Iulium a Beyma,
Leopardia-Frisium, Collegii Ordinum provinc. membrum,
qui Nostrum vocavit *amicum suum individuum*, ipsique hæc
adscripsit:*

Cum mecum reputem charos fidosque sodales,

O penitus toto corde recepte mihi!

Vnquam nemo fuit, non est, dum lumina solis

Adspiciam, non te gratior ullus erit.

Perque tot annorum seriem, quot habemus uterque,

Non mihi, quam fratri, frater amare minus.

His merito subiungimus sequentes: *Balth. Octavianum
Amyraut*, ecclesiæ Gallicæ Basil. ministrum, patria Hanovi-
ensem, qui Nostrum vocat *amicum sibi persingularem*: Nobi-
lissimum *Sam. Weissium* de Schalen, supremum iustitiæ mili-
taris præsidem regii Suedorum exercitus b): *Wilh. Hulsium*,
ecclesiæ

y) Conf. Parnassus Heidelberg. Fato *Fausius* fuit functus Heidelbergæ d.
VIII. April. an. 1671.

z) Hic mortuus Herbornæ an. 1635.

a) Qui vitam cum morte commutavit Heidelbergæ an. 1655.

b) Sub huius effigie *Zincgrefius* hæc scripsit:

Fortia cur Regis sint & felicia bella,

Cui leges inter bella filere negant,

Weissius ecce docet, cui fortes non nisi iusti,

Iustitiaque sine sunt sine bella Deo.

ecclesiæ Gallicæ Vefaliensis ministrum, qui Godofrido hanc memoriæ ergo reliquit lineam: *Generosus animus generosa tentat: Ioan. Wolfgangum Brunck, Alceia Palatinum, qui Delfzylæ Frisiorum ipsis Cal. Oct. an. 1639. Nostro, amico suo individuo, in memoriam sui hæc ex Ciceronis officiis scripsit: Fortis animi & constantis, non perturbari in rebus asperis: Ioan. Helvetium, alias Schweitzer, Beilsteinensem Nassovium, V. I. D. Ioan. Franc. Veyrassium, Electoris Palat. Secretarium, qui Tiguri an. 1645. ætatis 66. fuit exul: M. Ioannem Fuchs, tunc Comitæ a Schwartzfelfs consiliarium c): Theodorum Vnderreyck, Theologum Bremensem: Ioan. Wilh. Rauschium, Ecclesiasten Bipontinum, Groningæ anno 1636. exulem: Casp. Conradum Crucigerum, Gedanensem ad D. Elisabetham pastorem, qui Nostrium vocat Theologum acutissimum, & amicum suum intimum, ipsique, in patriam revertenti, se sui que memoriam in perpetuæ mutuæ amicitiae τεκμήριον, hisce Dantisci d. XXVIII. Iulii an. 1649. commendat:*

Invidiam virtute, malum probitate, favore
 Ofores vincas, spe precibusque Deum.
 In adversis fortiter,
 In iucundis provide,
 Vbique constanter & sincere.

Christop. Pinckerum, Lipsiensem. I. V. D. an. 1645. Athenis Rauracis degentem: Cunr. Henningum, Pastorem Hanovien- sem: Io. Iac. Martinum, Dantiscanum, Pastorem Groninga- num: Ioan. Mollerum, Herborna Nassovium, pastorem eccle- siæ Wardenburgensis, classis Bommeliensis apud Batavos d): Carolum a Geldern, Andegavensem: M. Ioan. Grynæum, Basil. Theo-

c) Hic *Fuchsius* obiit Heidelbergæ d. VIII. Ian. an. 1662. ætatis 74.

d) De hoc eiusque filio legi poterunt, quæ dedimus in comment. de eru- ditis Palat. Belg. sect. IV. §. IX. p. 41. seq.

Theologum: *Emanuelem de Gemminga*, collegii Frisiorum Directorem: *Mensonem Altingium*, Consulem Groningantum: *Georg. Müllerum*, Laufann. Professore: *Andream Pilgerum*, an. 1636. WORMATIÆ exulem e): *Ioan. Penon. a Richelieu*: *Iac. Altingium*, Prof. Groningantum: *Eman. de Geer*, Groning: *Iustum van den Boogaert*, Amstelo-Batavum: *Ioan. Henr. Humelium*, Theologum Brügenssem Helvetium: *Wilhelmum Wüstenhæverum*, Embdanum: *Gabr. Fabritium*, Bernatem: *Guilielmum Frey & Ioan. Lavaterum*, Helvetio-Tigurinos, aliosque viros eruditione & dignitate munerum apprime conspicuos f).

20) Iam ordo tangit *Ottonem Reinholdum Hecht*, ex celebri *Hechtiorum* gente oriundum. Hic extra patriam, tunc durissimis Bellonæ furoribus vexatam pressamque, d. XII. Ian. anno superioris seculi quadragesimo tertio in Suevia natus est patre *Ioan. Hermanno Hecht*, tunc temporis vices tribuni militum in exercitu Vinariensi fortiter & prudenter administrante, matre autem *Maria Agnete*, nata *Patrickia*. Lustricus ipsius pater fuit illustrissimus Princeps *Bernardus Otto*, Dux Saxoniae Vinariensis; utpote qui infanti in sacro lavacro nomina *Ottonis Reinholdi* indere non est dedignatus. Quum vero parentes
Hechtii

e) Hic per multos annos ecclesiæ Heidelb. fuit minister & Senatus eccles. adfessor. Vid. *Io. Henr. Hottingeri* programm. Heidelbergensia, subiuncta ipsius enneadi dissert. philol. theol. Tig. iunctim editarum, an. 1662. 4. p. 20. progr. Id quod iam observavimus in monum. Heidelb. illustr. &c. §. X. p. 12. seq.

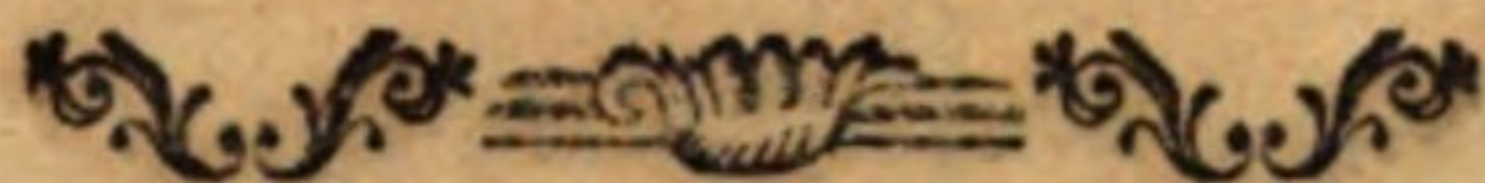
f) Conf. libellus amicorum, fautorum & mæcenatum in usum *God. Andreae*, Erfurti comparatus an. 1633. Cal. Oct. cuius symbolum: Deus suos non deserit, sed sæpe ducit a loco, ut in meliorem reducat.

Hechtii nostri, bello fortunate tandem finito, sedem suam Crucenaci fixissent, & Serenissimus Dux Simmerensis, optimum patrem constituisset supremum saltuarium, uterque parens filiolum, annis ætatis ad crescentibus, pietati, bonis moribus & disciplinæ gymnasticæ consecraverunt, adeo ut studia sua tam patre vivo, quam defuncto, in academiis Heidelbergensi Palatinorum, Marburgensi Cattorum, Duisburgensi Clivorum & Sedanensi Gallorum diligentissime proficeretur, donec tandem aliquando an. 1667. domum rediit, egregio scientiarum utilissimarum thesauro cumulatus. Anno subsequenti sexagesimo octavo matrimonium auspiciatissimum cum lectissima honestissimæque virgine *Louisa Charlotta*, spectatissimi viri *Frid. Casimiri Ræmeri*, in Ducis Simmerensis aula Consilarii Regiminis & Magistri Cameræ, filia, feliciter iniiit. Deinceps ipsi anno sexagesimo nono a Serenissimo Principe FRIDERICO LUDOVICO, Duce Bipontino, munus Cellarii, quem vulgo adpellitant, in minori præfectura Stadeccensi fuit collatum. In matrimonio suo progeniit septem liberos, nimirum tres filias, filios autem quatuor; quos omnes post obitum suum reliquit superstites. Morbo conflictatus, propter turbas bellicas Crucenacum ad consanguineos suos sese conferre cogitur; ubi quoque d. XX. Aug. an. nonagesimo quarto circa horam nocturnam undecimam, ex hac terrestri vita placide emigravit, die XXIII. eiusdem mensis in choro templi Reformatorum sepultus g).

Inclytæ huic *Hechtiorum* genti merito adnumerandus est *Philippus Reinholdus Hecht*, Crucenaco Palatinus, qui, studio studiorum academicorum laudabiliter emenso, dif-
ferta-

g) Hæc hausimus ex sic dictis personalibus adfixis orationi funebri; quippe quam ex Pf. XXV. 1. & 2. *Gisb. Porlock*, de quo statim, habuit, & deinceps, rogantibus propinquis, typis edendam curavit Francof. ad M. 1695. 4.

sertationem inauguralem de pretio affectionis in res fungibiles non cadente, Rectore Magnificentissimo, Serenissimo Principe, Dn. FRIDERICO WILHELMO, regni Borussiae herede, in regia Fridericiana Halensi, praeside Christiano Thomasio, ICto, pro licentia summos in utroque iure honores, & privilegia doctoralia rite consequendi, ad d. XVII. Sept. an. 1701. horis ante — & pomeridianis publicae Eruditorum disquisitioni submitit h). Eundem postea ad amplissimos evectum fuisse honores, me certiores fecerunt eius consanguinei, in Palatinatu superstites.

21) *Gisbertus Porlock*, primarius ecclesiae Crucenacensis pastor & vicinarum Inspector, d. VI. Iulii st. n. an. 1641. natus Camenae, oppidulo Westphaliae in Comitatu Marcano conditionis Borussiae. Patrem habuit *Ioannem Porlock*, civem dicti loci, senatorem & mercatorem, matrem vero *Margaretham von der Haar*. Pater iustitiae, qui ipsum ad sacrum baptismatis fontem suscepit, cognatus fuit *Gisbertus Schreiber*, consul Lünensis, qui nostro *Gisberti* nomen indidit. Tenellus sex annorum puerulus iam in scholam ecclesiamque mittitur. Quum vero duodecimum aetatis annum complevisset, in Hammonense migravit paedagogium, ubi sub tribus Rectoribus, nempe *Stalsprengero*, *Theodoro Niesio* & *Hermannno Vpmeyero* per quinquennium scholasticas frequentavit classes, & lectiones, in iis tractari solitas, absolvit. Iam vero, quum parentes decrevisset, filium Vefaliam inferiorem mittere, animum suum ut ibidem ad mercaturam adplicaret; ipsis eiusmodi propositum Professores & Praeceptores, quibus indefessa Nostri studia fuerunt notissima, serio dissuaserunt, eosque eo variis iisque gravissimis adduxerunt rationibus,

Bbb 2

nibus,

h) Hancce disert. sacram fecit viro excellentiss. *Ioan. Reichardo Zachmann*, I. V. L. Serenissimo ac Potentissimo Principi & Electori Palatino, a consiliis sanctioribus, & Eiusdem ad Rempubl. Francof. ad Moenum Legatum &c. &c. Patrono & cognato suo.

nibus, ut Musis adolescentem ulterius consecrarent. Quibus amicis monitis quoque factum est, ut in illustri Gymnasio Hammonensi, tunc recens fundato, tres & dimidium annos philosophiæ & theologiæ, sub primis tunc temporis ibidem Professoribus, nimirum *Antonio Perizonio*, theol. Doctore, eiusdemque ut & philosophiæ & sacrarum linguarum Professore & V. D. Ministro, sub *Theod. Niesio*, I. V. D. ethices, politices & institutionum Professore, nec non sub *Engelberto Engelenio*, Medicinæ Doctore & philosophiæ Professore P. O. i) operam navaverit, eorumque prælectionibus & collegiis sedulo interfuerit. Publice quoque sub præsidio *Perizonii* philosophicam de rerum *distinctionibus*, & theologicam de *ecclesia militante*, nec non de *antiquitate fidei evangelicæ* dissertationem ventilavit. Annis hisce tandem elapsis, vale Hammonensibus Musis dicens, celeberrimum tunc & antiquissimum Gymnasium Burgo-Steinfurtense, ad studia sua ulterius continuanda & perpolianda, invisit, ubi ab ore celeb. Theologorum *Goddæi* & *Heideggeri* diligenter avideque pependit. Sub posterioris tutamine primam *collegii Anti-Tridentini* disputationem publice defendit. Iterum sub eiusdem præsidio an. 1661. tamquam auctor theol. hist. dissertationem *de ieiunio ecclesiastico* eruditorum examini sollemniter subiecit. Similiter tunc sub moderamine D. *Spinæi* colleg. disp. publ. in *Derodonis* Logicam habuit.

Circa hoc tempus illustrissimus Dn. *Philippus Conradus*, Comes Steinfurtensis, per ven. & doctissimum *Metternachtium*, concionatorem suum aulicum & oppidanum, Nostro, litteris *Heideggeri* systaticis de meliori commendato, apud
gene-

i) Vid. de iis cel. Io. Phil. *Laurentius Witbofius*, Io. *Hildebrandi* filius, in der Gesch. der Hohenschule in der Stadt Hamm und in dem Verzeichniss der Professoren daselbst, in den woechentl. Duisburg. Adresse — und Intelligenz. Blætern de an. 1755. num. X. XII. XIX. & XX.

generosissimam sororem, Dominam Comitem de *Fehlen*, munus aulici pastoris offerri clementissime mandavit; id quod autem, quoniam nondum annum ætatis vicesimum primum expleverat, immo potius quoniam ad maturiora adspiraverat studia, devotissime renuebat, seque potissimum propter viri-um infirmitatem ea, qua par est, modestia excusabat. Ceterum post habitam de *ieiunio ecclesiastico* disputationem, quam modo citavimus, vale Steinfurtensis dixit, atque Hammonam Camenamque rediit; inde autem, adpropinquantibus nundinis paschalibus, Heidelbergam nostram est profectus; ubi varias easque solidissimas praelectiones virorum celeberrimorum, nominatim *Friderici Spanhemii* F. *Ludovici Fabricii* & *Marci Floccenii*, audivit. Anno dicti seculi sexagesimo secundo, ordine theologico laudabiliter eum commendante, ab amplissimo Senatu ecclesiastico Palatino secundum consuetudinem & leges examinatus, ordinis sacri Candidatus rite declaratur. Haud diu post autem a matre, marito interim viduata, domum revocatur, ibique propemodum duos & dimidium annos commoratur, &, ne inutiliter otioseque tempus tereretur, in oppidis Hammona, Camena, Schwerda, Wettera alibique, in concionibus ad populum habendis non sine emolumento semet exercuit. Quoniam autem Heidelbergæ, quantumvis absens, in optimo optimorum virorum favore præsens erat, inque eorum sermonibus veluti vivebat, præsertim quoniam cum patronis suis litterario utebatur colloquio, ab ipsis ideo fuit persuasus, ut officia sua qualiacumque Palatinatui lubenter offerret. Quapropter d. III. Martii an. 1666. proponente Senatu ecclesiastico, a Serenissimo Electore CAROLO LVDOVICO pastor ecclesiæ Wiblingensis prope Heidelbergam vocatus fuit & receptus. Quo facto D. *Fabricius*, optimus Nostri patronus, d. VI. eiusdem mensis litteras vocationis sua ipsius manu scriptas ad eum Hammonam per tabellarium publicum transmisit. Quibus acceptis, suam reliquit patriam, atque ineunte m. April. parochiam Wiblingensem

genssem eique adiunctam Eppelhemiensem, auspice CHRISTO, adiit, ipsique novem propemodum annos præfuit. Anno sequenti sexagesimo septimo d. XXIII. April. st. v. in matrimonium sibi adscivit honestissimam virginem *Catharinam Elisabetham, Ioannis Schwarzenbachii*, suo tempore tum alibi tum Ingelhemii superioris & inferioris, ecclesiastæ filiam k).

Ex hac uxore, quacum in matrimonio vixit viginti novem annos, duobus mensibus & undecim diebus detractis, progeniuit septem liberos, nempe tres filios cum quatuor filiabus, ex quibus unicus filius & duæ filiæ post patrem fuere superstites. Anno 1674, quum exercitus Turrenii Wiblingensem parochiam penitus delevisset, ipsi interea temporis a Senatu ecclesiastico pro ordinario salario demandabatur Osthofiensis ecclesia, quam cum filia Rheintürkheim usque ad diem XXII. Aug. an. 1677. laudabiliter administravit. Inde vocatus & translatus fuit ad Zeiskeimiensem in præfectura Germershemienfi parochiam; utpote cui, inter tumultus bellicos

k) Qua occasione prodierunt Heidelbergæ typis *Io. Christi. Walteri*, acad. typogr. in 4. sub titulo: *Εὐφημίας* auspiciatissimis nuptiis rev. doctissimique viri Dn. *Gisb. Porlockii*, pastoris in Wiblingen & Eppelheim fidelissimi, viri quondam spectatissimi prudentissimique Dn. *Io. Porlockii*, civitatis Camenæ in Comitatu Marcano Camerarii & Senatoris filii, sponfi, & pudicissimæ pientissimæque virginis *Cath. Elisabethæ*, ven. clarissimique quondam viri, Dn. *Ioan. Schwarzenbachii*, pastoris in Ober- und Nieder-Ingelheim pientissimi, vigilantissimi, filia, sponsæ, d. XXIII. April. Heidelbergæ celebrandis an. 1667. consecratæ. Has autem euphemias Lat. & Germ. consecrarunt *Io. Gerlacus Wilhelmi*, Gymn. Heidelb. Rector, Lat: *Albertus Mikisch*, Pastor Rohrbacensis prope Heidelbergam, Lat. & Germ. *Io. Henr. Frisius*, Lat: *Frid. Rombergius*, Lymburgo-Westphalus, Lat: *Ioan. Antonius Lennich*, Lat: *Ioan. Andr. Deubelius*, Hanoviensis, Lat.

licos variasque afflictiones, usque ad annum septuagesimum nonum inserviit. Hinc vocatus est ad ecclesiam Westhofiensem, ad quam tum filiae Monzenhemium & Blædeshemium pertinebant; quarum, & matris & filiarum, per tredecim annos & semestrem in summa rerum difficultate & discrimine curam gessit sedulam. Deinceps an. 1692. a Senatu ecclesiastico primus ecclesiae Cru-
cenacensis Diaconus nuncupatur, &, quoniam interim *Godfr. Andreae* 1) naturæ debita solverat, in ipsius locum tamquam Pastor primarius & dictæ classis Inspector denominatur. Quod munus quam primum, videlicet d. XXII. Maii dicti anni adiit, inque eo obeundo inter multas adversitates pro salute ecclesiarum sibi commissarum studiosissime vigilavit; in qua statione ad ultimum vitæ halitum usque permanfit, denatus tandem an. 1696. d. XII. Febr. die dominica quartam inter & quintam matutinam. Vixit annos quinquaginta quatuor, menses septem & sex dies m).

Præter scripta iam superius commemorata Noster edidit
1) Kurtzer und gründlicher Gegenbericht und Unterricht vom H. Abendmahl des Herrn: auf den ungegründeten Bericht eines ungenannten doch bekanten Evangelisch-Lutherischen Liebhabers G.F.R. zu L. zur Verthädigung der reinen Reformaten, von ihm durch und durch angezapften Lehr, aufgesetzt von *Gisberto Porlock*, der recht-Evangelischen Wahrheit befließenen. Rom. I. v. 16. Prov. XXVI. v. 2. gedruckt zum Hamm, bey *Bernhardt Wolphard*, an. 1664. in 12 n). 2) Entdeckung und Widerlegung mercklicher Irrthüm-

1) De quo supra in h. §. num. 19. p. 340. seqq.

m) Quæ pleraque ex personalibus autographis hausimus.

n) Hic libellus continet 216. pagg. sine dedicatione octo paginarum; in fine huius dedicationis, Dn. Dn. *Gisb. de Bodelswing* & *Christop. de Lob* consecratæ, legimus: Camen, d. XI. Sept. 1664. *Gisbertus Porlock*, S. S. M. Candid.

thümmer und grossen Aberglaubens, so meistens unter dem einfältigen und unerfahren Christen-Volk in Schwang gehen; nach Anleitung der fünff Hauptstücken christlicher Religion, zur heilsamen Beförderung des wahren Christenthums zusammengetragen, von *Gisb. Porlokio*, Churfürstl. Pfalz Pfarrern zu Westhoffen. — *Conversando, Legendo, Meditando.* — Franckf. am Mayn 1682. in 12. 3) Christliche Leich predigt vom sehnlichen Verlangen einer geängsteten Heil-durstigen Seele, nach der willfährigen Hülff Gottes aus Ps. CXLIII. v. 4. 5. 6. 7. nach der Erdbestattung des tit. *Georg Heinrich Frohnen*, gewesenen Bürgers, Rathsverwandten und Handels-Manns in Creutznach, welcher zu Rüdesheim im Rheingau d. VI. Aug. 1693. zeitlichen Todtes verblichen, und d. VIII. Aug. daselbst begraben worden, — — in volckreicher Versammlung der reformirt-evangelischen Gemeinde zu Creutznach den XXIII. Aug. vorgetragen, und — — zum Druck übergeben von *Gisb. Porlock*, h. t. Pfarrern und Inspections Verwesern daselbst. Franckf. am Mayn, druckts *Io. Wüß*, 1693. in 4. Tandem 4) quantum novimus, Leich- und Trostpredigt über Ps. XXV. v. 1. 2. bey der Erdbestattung des tit. *Otto Reinhold Hecht* o).

Post *Gisberti* obitum unicus superstes fuit filius *Ioan. Henricus Porlock*, natus Wiblingæ prope Heidelbergam, & quidem m. Iulio an. 1671. Suscepit eum in sacro baptismo *Ioan. Henricus Schwarzenbachius*, civis & chirurgus Heidelbergensis. Noster exitiis maxime & periculosissimis belli temporibus passim variisque in locis educatus est. Post informationem domesticam, qua aliquamdiu fruebatur, primum traditur scholæ Francothalienfi, deinceps autem Gymnasio Heidelbergensi, ubi an. 1688. in actu autumnali ad lectiones promovebatur academicas. Sed, durante bello Gallico,

o) De hoc sermone supra in vita O. R. *Hechtii* num. 20. Not. g. p. 378.

lico, primum Hanoviæ studia philosophica & theologica prosequeretur, quæ vero Hammonæ Westphal. ad annum 1693. feliciter absolvit. Quo tempore, & quidem autumnali, in patriam rediit. Eodem anno Senatui ecclesiastico Palatino, qui tunc Francofurti commorabatur, & tantum ex sequentibus Consiliariis, nimirum D. *Fabricio*, Pastore *Achenbachio* p), I. C. *Wissenbachio*, *Clætero* &, qui eorum a secretis erat, *Creutzio*, sponte placuit, Nostro vicariatum Zozenhemiensem & Welgeshemiensem ad tempus aliquod demandare. Anno seq. nonagesimo quarto d. XIV. Martii, ex eiusdem Senatus ecclesiastici mandato, Francofurti comparuit, cum aliis ad sacrum ordinem examinatus, & post sollemnem ordinationem tamquam pastor extraordinarius ad ecclesias Dittelshemiensem, Dorntürkhemiensem, Frettenhamiensem & Wiesweshemiensem (al. Wiebershem.) administrandas delegatus. Anno 1696. tamquam ordinarius dictarum ecclesiarum pastor a celsissimo Regimine Serenissimi Electoris Palatini IOANNIS WILHELMI per rescriptum clementissime confirmatus, d. III. Oct. eiusdem anni iusiurandum suum, ex consuetudine, Francofurti præstitit. Iam antea an. 1695. d. XIII. Maii matrimonium q) iniit cum honestissima virgine *Maria Magdalena Kunigunda Nebelia*, *Burckhardi Nicolai Nebelii*, communis quondam Palatini & Badensis ad St. Catharinam Procuratoris, & Oeconomi Sponhemienensis, superstite filia, nata *Crucenaci*, cuius mater erat *Anna Kunigunda Vmscheidenia*, *Vmscheidenii*, scribæ officialis tutelarioris & Prætoris *Crucenacensis*, filia. Ex hac coniuge ab anno 1695. ad annum 1727. pro genuit quinque liberos, nempe duos filios, quorum alter *Monzingæ* fuit Inspector, alter vero I. V. Licentiatus & causidicus Mann-

p) De quo infra §. XLVII.

q) Quod consecravit Diaconus *Crucenacensis Wolfgangus Christop. Sixtus*, tunc Pro-Inspector, de quo inferius §. XLVII.

Mannhemienfis, nec non tres filias; quæ ad unam omnes ante patris obitum fuerunt denatæ.

Præter parochiam Dittelshemiensem matrem ipsique annexas filias, ecclesias quoque Dorntürkhemiensem & Wieweshemiensem ab an. 1694. ad an. 1707. adeoque per tredecim annos & trimestre, cum fructu quidem vilissimi salarii & exiguæ gratitudinis, sed maximo suo periculo damnoque, iunctim & una procuravit. Ab an. 1707. quo tempus divisionis ecclesiarum Palatarum incepit, ubi ipsi pro officio suo solæ ecclesiæ Dittelshemiensis & Frettenhamienfis fuerunt relictæ, usque ad adscensionis CHRISTI diem anni 1723. elapsi sunt anni sexdecim. Variis adversæ fortunæ fluctibus in quavis statione iactatum fuisse, ipse testatur r).

22) *Sigwartus Henrici*, Baccharaco - Palatinus; utpote qui studio theologico operam navavit potissimum in academia Groningana; ubi an. 1660. præside *Sam. Maresio* dissertationem publicæ subiecit disquisitioni. Haud diu post, nimirum anno sequenti d. XXIII. Martii disputationem theol. tertiam de *Christianismo* &c. sub tutamine *Abdiæ Widmarii*, ventilavit, eamque *Maresio* dedicavit. Idem, in patriam redux, ecclesiastes postea fuit Beckelnhemienfis, Sprendlingensis, Leitershusanus, tandem Schwezingensis s). Duos reliquit filios, *Carolus Fridericum* & *Philippum Ludovicum*, alterum Beckelnhemii, alterum vero Sprendlingæ natum, Gymnasii nostri quondam discipulos t).

§. XLVII. Secundam hancce eruditorum classem excipit tertia, & quidem recentissimorum; quippe quibus sequentes adnumeramus:

1) *Ioan.*

r) In vita sua autographa.

s) Vid. Baccharacum nostrum illustr. §. XX. p. 39. seq.

t) Prouti iam observavimus in spicil. V. de Gymn. Heidelb. p. 20.

ille olim tam præclare condecoravit, postmodum, & quidem adhuc an. 1732. non minori integritatis studiiue laude Dessavii tenuisse *Petrum Schardtium*, & ipsum ortu Beckelnhemiensem, atque ecclesiarum diæcesis Beckelnhemienensis antea Ephorum v).

3) Ad laudatos modo Litteratos merito quoque pertinet *Iacobus Daniel Humbert*, Frankothalio - Palatinus, primum a. d. XXV. Ian. an. 1674. Lycei Heidelberg. Conrektor, postea *Ioan. Gerlaci Wilhelmi*, eiusdem Lycei Rectoris w), successor fuit designatus d. XXIII. Aug. anno superioris seculi octogesimo. Verum autem, bello Gallico, potissimum in patria nostra, deplorandum in modum grassante, Noricorum in ditionem se recepit, pastor Steinæ Onoldinæ & Erlangæ novæ, quæ etiam a *Christiano* nomen gerit, in Marchionatu Brandenburgico-Byruthino Pastor nuncupatus. Post fata bellica, nimirum an. 1701. Gymnasio Crucenacensi præfectus fuit moderator in locum *Christiani Fickeissenii*, qui d. VII. Iulii eiusdem anni ex terrestri hac vita decessit x). Deinceps vero an. 1706. Heidelbergam ad clavos Gymnasii gubernandos revocatur; qua in statione d. VII. Aug. an. 1707. diem obiit supremum. De hoc eruditissimo, diligentissimo & maxime pio viro peculiarem aliquando biographiam, Deo T. O. M. volente, sum editurus. Ceterum benevolos nostros Lectores ad ea, quæ iam alibi y) dedimus, ablegare minime dubitamus. Scriptis eius hic subiungimus: Officium supremum, quo *Annam Catharinam Freheram*, natam *Salmuthiam*, *Pauli Freheri*, Med. D.

v) De quo ibidem.

w) De quo passim egimus in Gymn. Heidelb. §. XV. p. 18. spicil. I. p. 10. spicil. II. 12. spicil. III. p. 16.

x) Vid. Sterberegist. de dicto anno, & infra §. XLIX.

y) Nimirum in hist. de Gymn. Heidelb. §. XVI. p. 19. seq. spicil. I. p. 12. sq. spicil. II. p. 13. seq. spicil. IV. p. 25. seq. spicil. V. p. 14.

D. & Collegii Medici Norimbergæ Senioris, coniugem reli-
ctam, Cubæ ad Rhenum in præfectura Baccharacensi, cum
fratrem, S. P. E. Pal. Consiliarium & præfecturæ Simmeren-
sis præfectum, Cubæ inviseret, pie defunctam, XIV. Cal.
Octobr. clōIocxci. & X. Cal. Oct. in f. æde illius oppidi terræ
mandatam z), honorare voluit, debuit. Heidelb. typis *Ioan.*
Dav. Bergmanni, 1691. 4: Leichenpredigt aus Ps. VI. 3. da
M. *Ioannes Strübin*, Reform. Prediger zu Stein an der Red-
nitz, in dem Marggraffthum Brandenburg-Anspach, in Nürn-
berg d. 16. Aug. 1694. in dem 68. Jahr seines Alters gestor-
ben, und zu Wehrd d. 20. Aug. 1694. an seinem Geburts-
tag zur Erde bestattet worden: gehalten zu Stein, Sonntags,
d. 26. Aug. 1694. gedruckt 1694. 4: *Varia carmina*, v. g.
in obitum *Georg. Cellarii*, eccles. Senatus Palat. Consiliarii,
defuncti IX. Cal. Sextil. MDCLXXI; in obitum *Louysæ So-*
phiæ Lingelshemiæ, natæ *Pastoiriæ*, denatæ d. XXVI. April.
MDCLXXVI; atque alia.

4) Philologo & Theologo comitem adiungimus Iuriscon-
sultum & historicum *Carolus Ludovicus Tolner*, Crucenacen-
sem; utpote qui a nonnullis perperam vocatur *Tollner*, &
Tællner & *Car. Tælner* a) Hic ex antiqua nobilique Braban-
tinorum familia, & quidem illorum, qui tunc sub cognomi-
ne de *Tollenaer* floruerunt, oriundus, d. IV. Febr. b) anno
Ccc 3 1660.

z) Cuius epitaphium, & alia, vitam ipsius illustrantia, exhibuimus in
nostro Baccharaco illustr. §. XVI. p. 31. seq.

a) Apud *Iæcherum* im allgem. gel. Lex. P. IV. p. 1231. & 1240; apud
Finsternwald vom Hauße Pfalz p. 5; ubi eum vocat *Tollnerum*, rursus
Tællnerum p. 8. 9. 25. & 40, alibique passim sibi in scriptione huius
nominis inconstans est.

b) Non vero d. XXVIII. Ian. prouti habet *Ioan. Hübnerus* in der Ham-
burg. biblioth. histor. cent. 7. art. 56. p. 206.

1660. Crucenaci natus est. Pater ipsi fuit *Ioan. Carolus Tolner*, Palatino-Simmerensis, Consiliarius & Dapifer (Truchsess) Crucenacensis; mater autem *Agatha Agnes*, filia *Petri de Spina*, Archiatri Electoris Palatini aliorumque Principum, & Medicinæ Professoris Heidelbergensis c). Hinc in programme funebri in *Tolneri* obitum d. V. Octobr. an. MDCCXV. nomine Pro Rectoris academici Heidelbergensis, nempe V. C. *Danielis Nebelii* evulgato atque typis edito, hæc legimus: *Vir nobilissimus, amplissimus & consultissimus, Serenissimi Electoris Palatini & Landgravii Hasso-Cassellani Consiliarius & Historiographus, dum viveret, meritissimus, qui anno 1660. pridie nonas Februar. Crucenaci, patre viro prænobili & amplissimo D. Ioanne Carolo Tolnero, Consiliario Palatino & Præfecto Crucenacensi; matre vero matrona omnium suum sexum decentibus virtutibus ornatissima Agatha Agnete, viri celeberrimi Petri de Spina, Archiatri Palatini & Hassiaci, nec non Medicinæ Professoris in academia Heidelbergensi, filia, prognatus d). Nostri, d. VI. Febr. sacro tincti lavacro, patrius sive pater lustricus erat Ludovicus Zieglerus, Consiliarius & Causidicus ordinarius in cæsareo Camerae Spirensis iudicio. In oppido patrio Crucenaco solida studiorum suorum posuit fundamenta e). Nimium præmature patre suo fuit orba-*

c) De quo *Petro de Spina* conf. *Balib. Venator* in vita P. de Sp. & *Ioannis* in adpend. de vita, meritis & progenie P. de Spina, P. F. P. N; quæ omnia iunctim prodierunt Biponti, an. 1732. 4; atque idem *Ioannis* in miscell. Palat. p. 145, & 273; in spicil. VI. de Gymn. Heildelb. §. XX. p. 20. seqq; nec non *Io. Heinr. Bernhardi* orat. fun. in obitum *Frid. Petr. de Spina*, ed. Hannoviae 1721. 4.

d) Quod programma etiam obvium apud cit. *Ioannis* in misc. Pal. præfat. p. VIII. seqq. De patre & filio *Tolneris* idem agit in adpend. ad vitam P. de Spina p. 47.

e) Vid. supra §. XXX. p. 157.

orbatus an. 1663. Hinc ab optima sua matre sollicitissime educatur, & privatis præceptoribus per breve temporis spatium traditur. Vt autem eo meliores eoque feliciores in studiis facere progressus posset, mater vidua cum liberis suis Cru-
cenaco Heidelbergam sese confert; ubi Noster anno 1677. f) in Gymnasio nostro, sub moderamine Rectoris *Ioan. Gerlaci Wilhelmi* ad academicas promovetur lectiones g). Deinceps in academia Heidelbergensi aliquamdiu studia sua diligentissime prosequutus, atque scientiis & artibus propædeuticis, philologia videlicet, philosophia atque historia, ad quam animus eius potissimum inclinabat, sufficienter imbutus, operam in primis navavit iurisprudentiæ, ibidemque, nimirum Heidelbergæ, tunc summa cum laude summoque adplausu docentes, magnos illos Iuris Antesignanos *Ioannem de Spina*, matris suæ fratrem, *Henricum Cocceium* h), & *Ioan. Wolfgang. Textorem* audivit. Inde an. 1680. matre consentiente, partim ut studia sua redderet perfectiora, partim ut exterarum etiam regiones earumque mores cognosceret, in Helvetiam, speciatim Genevam Allobrogum, commigravit. Postmodum an. 1683. in Galliam, inde in Belgium, earum regionum non sermones tantum, sed naturam quoque discendi gratia, litteris instructus systaticis abiit. Litteraria hæc ingressus itinera, in eruditissimorum virorum notitiam venit, apprime spectabiles maximeque eximias bibliothecas invisit, atque hinc nactus fuit haud exiguam scientiarum generatim spectatarum, immo speciatim litteraturæ & historiæ cognitionem i).
Quam-

f) Non an. 1667. uti per errorem in ita dictis personalibus legitur.

g) Vid. catalogus msc. discipulorum Gymn. de dicto anno, & Spicil. V. de G. H. p. 19; ubi vitio typothetæ nominatur *Ioan. Ludov. Tolnerus*.

h) De quo plura scripsimus in comment. hist. de erudit. Palat. Belg. Sect. IV. §. VI. p. 31 — 37.

i) Vid. progr. apud *Ioannis* in misc. Pal. præf. p. IX.

Quamvis casus vehementissimum in modum adversi an. 1686. Palatinatum velut invadentes prementesque, uti universos Palatinos, sic speciatim *Tolnerum* nostrum tetigerint & conturbaverint, adeo ut post omnimodam oppidi Heidelbergensis devastationem peregrinas in regiones rursus aufugere, seque cum suis in Hassiam recipere coactus fuerit; nihilominus tamen interea indefessam dedit operam, ut exilii sui tempus ad patriæ commodum impenderet. Nam in animo suo constituit, potissimum hactenus obscuram patriæ suæ historiam in clariorem collocare lucem, atque ita ex tenebris ipsam eruere densissimis. An. 1689. a Serenissimo Nassoviorum Principe Principum Juventutis ephorus & informator vocatur; quam spartam quoque aliquot annos laudabiliter administravit & condecoravit. Quum in Hassia degeret, Hassiacas, & an 1694. Nassovicas easque publicas tabulas, quatenus ad scopum suum facerent, accurate perlustravit k).

Tolnerus insuper, scopum sibi propositum ut eo melius eoque felicius tandem attingeret, rursus itinera litteraria, nempe an. 1695. iterum, prouti iam antea, in Belgium, postea vero in alias regiones, nominatim in Bavariam & utramque Austriam, suscepit, variaque monumenta, historiam tum illustrantia tum emendantia, suum in usum feliciter collegit. Eximiam namque tunc temporis nactus fuit occasionem, multos eisdemque præstantissimos & pretiosissimos codices manu exaratos & documenta, præsertim autem originalia diplomata priscorum & primorum Comitum Palatinorum Rheni, quin etiam ipsorum vetusta sepulchra, cippos atque alia monumenta penitus inspiciendi. Quod ipse *Tolnerus* testatur l), scri-

k) Hinc ipse *Tolnerus* in hist. Pal. p. 37. F. inquit: *Interim in Archivo Nassovio - Dillenburgico me an. 1694. originalia documenta vidisse memini, &c; quorum nonnulla ibidem & p. 38. recensentur.*

l) In cit. hist. cap. IX. p. 226. seq. conf. ibid. p. 279. lit. C.

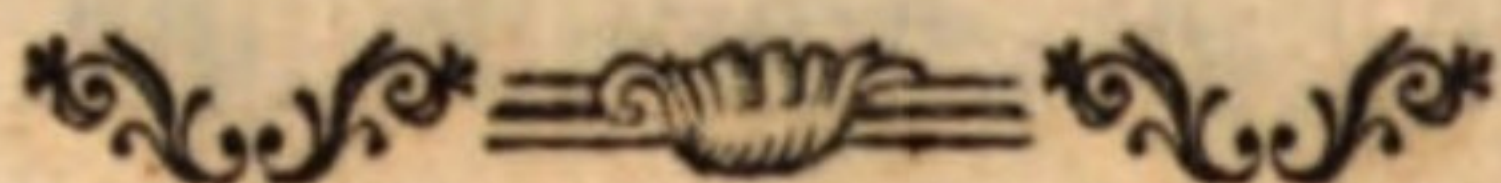

scribens: *Henricus Comes Palatinus, Dominus de Lacu, in literis foundationis monasterii ad Lacum, quarum originale una cum sigillo antiquissimo mihi, cum an. 1699. IV. Kalend. Octob. monasterium illud perlustrarem, eiusdem monasterii Prioris humanitate ostensum.*

Præclarissimis eiusmodi documentis bono auspicio acceptis, *Tolnerus* utique multo plura, multoque meliora, quam hactenus alii, quin etiam non vulgaria minimeque proletaria in rebus historicis præstare potuit. Reversus igitur *Frankfurtum ad Mœnum*, omne studium omnemque operam in eo collocavit, ut historiam Palatinam ab ipso iam inchoatam redderet in dies magis magisque perfectiorem & absolutiorem; utpote quam quoque an. 1700. typis & sumtibus *Friderici Knochii*, bibliopolæ *Frankfurtensis*, in folio excusam, cum orbe litterato communicavit. In quo libro primum historiam veterum Comitum Palatinorum *Rheni* post ætatem *Carolingiorum*, usque ad magni *Interregni* finem, illustravit, eique maiorem omnino lucem accendit. Adeoque historiam istam ab anno 930. usque ad annum 1294. contexuit atque in integrum restituit. Proinde ipsius diligentia laboresque indefessi, quos in difficillimum illud opus contulit, statim quoque citra moram ullam maxime insignem deportabant mercedem. Nam *Serenissimus & Potentissimus Elector Palatinus IOANNES WILHELMVS*, summus ille verorum ingenuorumque Litteratorum cognitor & æstimator, immo promotor scientiarum longe liberalissimus, non modo hancce historiam summopere adprobavit, sed sedulum etiam ipsius auctorem postea *Consiliarium & Historiographum Palatinum* m) clementissime nuncupavit n). Præterea *Tolnerus*, post funestissimam *Palatinatus* devastationem
in

m) Alii addunt bibliothecarium, uti *Hübnerus* l. d. & personalia.

n) Conf. progr. apud *Ioannis* l. c.

in exteris regionibus, & tandem post varios casus, post tot rerum discrimina multum temporis Francofurti, prouti modo vidimus, commoratus, deinceps rursus in patriam se recepit, sedemque fixam ac perpetuam Heidelbergæ usque ad obitum posuit.

Hic igitur in iucundissima Musarum patriarum sede otium nactus optimum, optimam sane habuit opportunitatem, suos undique summa cura collectos eruditionis thesauros in dias luminis auras emittendi. Quum vero in iisdem thesauris haud pauca monumenta & documenta, ad utramque Hassiam spectantia, essent obvia, secum quoque statuit, Hassiacam historiam conscribere, conscriptam autem publici iuris facere. Ad quam elucubrandam typisque evulgandam ipsi propter fidem, qua pollebat, speciale mandatum, vel potius commissio data fuerat. Hinc etiam *Tolnerus* egregios laborum suorum fructus revera percepit. Nam Serenissimus Hassiæ Landgravius ipsum Consiliarium suum & Historiographum Hassiacum benignissime denominavit o). Ipsum autem opus, in quo desudabat, & in quo iam usque ad tempora PHILIPPI *Magnamini* progressus erat, præmatura morte præventus, ad umbilicum perducere nequivit. Scripta vero, quæ reliquit, postmodum in manus cel. *Schminckii*, Professoris & Consilarii Hassiaci, pervenisse dicuntur p).

Ceterum inter omnes, ingenua indole præditos, constat, viros usui publico, speciatim litterariæ palæstræ servituros, haud raro calumniis & obtreptionibus, immo ingentibus interdum periculis sese obicere, quin etiam, fati sic urgentibus, se suis ita exponere inimicis, ut variis variorum iudiciis iisque crebro acerbissimis sint obnoxii. Id quod *Tolnero*
no-

o) Vid. *Ayrmanni* Einleitung zur Hessischen Historie in den Vorbereit. cap. I. §. 28. p. 21. & progr. apud *Ioannis* l. d. & personalia.

p) Apud *Ayrmannum* l. c.

nostro similiter accidit. Nam, quam primum eius historia Palatina typis evulgata, partim quorumdam iudicia subiit eruditorum; partim etiam alii, forsitan ipsius, uti eventus docuit, inimici, occasionem inde quæsiuerunt, vel ipsum diffamandi eiusque auctoritatem, quantum fieri posset elevandi, extenuandi imminuendique, vel saltem aliquam, sed minime ingenuam, de eo sumendi vindictam. Originem a posterioribus procul omni dubio traxit illud negotium & difficultas, cui propter historiam Palatinam cum Vicario Ducis Bavarix, *Carolo Maximiliano Comite de Læwenstein*, fuit implicitus. *Tolnerus* enim propter relationem de liberis **FRIDERICI I.** Electoris Palatini, ex *Clara de Dettingen*, vel, sicut alii scribunt, de *Dettin & Detten*, progenitis, in historia sua contentam, primum diu satisangebatur, postea vero ab ipso postulabatur, ut philyra, in qua dicta relatio scripta erat, de novo, & quidem aliter sive mutata, typis excuderetur q).

Quod ad eruditos attinet antagonistas, iis præsertim accensemus *Henricum de Cocceii*, primum Iuris Professore Heidelbergensem & Consiliarium Archi-Palatinum, deinceps vero Prof. Francof. ad Viadrum, & Regis Borussici Consiliarium intimum r): nec non *Georg. Christianum Ioannis*, hist. Prof. Bipontinum. Nam ille, quam primum innotuerat *Tolneri* historia Palatina, contra eius systema historicum multa dubia movit, eaque in nova sua *prudentiæ iuris publici* editione adfixit s). Hic autem in peculiari specimine nævos nonnullos *Tolnero* ostendit, eosque emendavit & confutavit t).

D d d 2

Quid-

q) Sic memorat *Ioannis* in præf. I. ad *Reigeri* ausgelœscht. Pfalz-Simmer. Stammlinie ed. Francof. 1735. 8; ibid. p. 14. seqq.

r) Quem laudavimus in comm. hist. de erud. Pal. Belg. l. d.

s) Nimirum cap. 33. append. I.

t) Hoc specimen prodiit primum an. 1708. sub seq. titulo: *Animadversionum in Novissimi Scriptoris Caroli Ludovici Tolneri, Viri clarissimi,*

Quidquid autem sit, *Tolnerus* eo fuit honore condecoratus, ut lis ipsum inter & *Cocceium* exorta, ad cuius dubia mascule solideque respondit in additionibus suis, maximam partem in famæ suæ commodum cesserit. *Cocceius* interim alibi u) plura prosequi studuit. Hinc hæc legimus v): *Wer den ganzen Streit mit unpartheiischen Augen ansiehet, der wird finden, dass Cocceius zwar scharf raisonniret, Tolner hingegen seine Meinung durch die allerbewährteste Documenta beweiset.* Licet in libello, cui titulus: *Fata & Merita Henrici de Cocceii* w), de hac lite sequentia sint obvia: *Totam igitur tractationem (celeb. Cocceii) in Auton. iuris gentium Append. II. ad tria capita reduxit, ex quibus ad obiectiones Tolnerianas nihil fere in Recessu habentes, non minus fuse, quam erudite respondit.* Licet, inquam, hæc ita se habeant, attamen x) hæc ingenua subiicitur confessio, scilicet iam tunc temporis celeberrimos & eruditissimos viros, inque iis nominatim *Gundlingium & Ludewigium*, sententiæ *Tolneri* calculum suum addidisse. Ceterum *Tolnerus* omnino quidpiam humani passus, mentem non satis ingenuam in eo manifestavit, ut, quamvis laudatus *Ioannis* ipsi varios errores monstraverit, eos tamen noluerit agnoscere, sed potius rem totam opprobriis decidere voluerit y).

De

nonnulla loca, specimen primum. Biponti 1708. 4. Primum *Nicolaus L. B. de Greiffencranz*, Bipontinus Cancellarius, auctor huius speciminis esse putabatur. Vid. Hamburg. bibl. hist. cent. VII. art. 57. Deinde primum hoc specimen specimine secundo auxit, illudque miscellis suis Palat. ed. Francof. 1725. 4. inseruit.

u) Videlicet in tract. suo de origine terrarum mediatarum & immediatarum, siue in autonomia iuris gentium App. II.

v) In der Hamburg. bibl. hist. cent. VII. art. 58. p. 213.

w) Quæ volumini I. dissert. Cocceian. præfixa sunt.

x) Ibid in not. *

y) Vid. *Tolneri* responsio suis in additionibus circa finem.

De reliquo *Tolnerus* ipse confiteri deinceps debuit, semet a tempore historiæ suæ primum evulgatæ multa addidisse, atque ad maiorem & penitiorem historiæ Palatinæ cognitionem pervenisse. Quapropter etiam postmodum an. 1709. suas ad historiam patriam additiones Heidelbergæ typis & sumtibus *Ioan. Meieri* edidit, atque varia errata in iisdem emendavit, immo nonnullas adiecit animadversiones. In harum additionum titulo *Tolnerus* vocatur Serenissimi Electoris Palatini Consiliarius & Historiographus, nec non academici Heidelbergensis *Bibliothecarius* z). Quocirca hic loci tantum animadverto, Consiliarium eccles. Palat. Doct. & Professore Iuris, nempe *Ioannem Clæterum*, cuius consanguinei meo tempore Düsseldorfii habitarunt, iam sua de *interpretatione legum* dissertatione inaugurali, an. 1677. Heidelbergæ sub præsidio Prof. *Christi. Ernesti Reichenbachii* ventilata, immo etiam in indice Professorum Heidelberg. an. 1712. edito, tamquam academici Heidelb. Bibliothecarium occurrere, atque in eodem officio an. 1722. denatum fuisse, sicuti ex programme, in obitum eius conscripto, & dato Heidelbergæ d. XXIII. Ianuar. 1722. patescit. Nam ibidem hæc leguntur: *Ignem extinctum & pomum maturitate deciduum adumbramus in amplissimo & consultissimo Viro D. Ioanne Clætero, I. V. Doctore & Professore in hac Vniversitate nostra extraordinario, pariterque Præfecto Bibliothecæ & Fisco academici, præterea ecclesiastico & dicasterii matrimonialis Consiliario. Natus is est anno post orbem redemptum MDCXLI. pridie Kal. Iunii; patriamque Grevenbruchum, Iuliacensis ditionis oppidum, habuit. Iuvenis in hac alma nostra literis humanioribus & philosophiæ navavit operam, Præceptorque Collegii Sapientiæ factus fuit; qui spartam docendo ac disputando sedulus ornavit, seque ita commendavit Patronis suis ac Promotoribus, ut*
D d d 3 dignus

z) Sic etiam legimus in Personal. & apud *Hübnerum* l. d. In serie Prof. Heidelb. ubi perperam scribitur *Tollnerus*, Professoribus adnumeratur.

dignus fuerit habitus, cui primum Bibliotheca, & postmodum Syndici Academiae munus committeretur. Quo functus laudabiliter, hoc Palatarum domicilio musarum an. 1693. incendio deleto, Teutoburgum concessit, ibique per annum & semestre Professionem Iuris ordinariam ornavit a), indeque ad almam Matrem nostram huc reversus, initio Syndici, & postmodum Bibliothecarii officium sibi commissum, denuo suscepit, & obiit &c. E contrario autem Tolnerus neque in programmate funebri, neque in epitaphio, neque in carmine lugubri, in obitum eius concinnato, Bibliothecarius adpellatur.

An. 1710. cum filia cuiusdam Iani, civis Francofurtensis & mercatoris, matrimonium iniit maxime infaustum; quod vinculum vero non ultra duos menses duravit; sed mulieris pervicacia dissolutum. Hinc verissimum est, quod poëta b) canit:

Malo Venusinam, quam te Cornelia mater
Gracchorum, si cum magnis virtutibus adfers
Grande supercilium, & numeras in dote triumphos.

Sic Tolnerus simile cum multis Eruditis fatum fuit expertus c), adeo ut minime contentus in hoc statu vixerit. Id quod etiam animo præfagire potuisset. Vxorem enim ducens iam annum ætatis quinquagesimum agebat, & forsitan in anti-

a) Vid. Ioan. Hildebr. Witbofus in actis sacrorum secularium academiae Duisburg. p. 125; hic vero Clæterus in eiusdem Witbofii sciagraphia historiae acad. regiae Duisburg. p. 10. prorsus omittitur.

b) Nempe D. Iun. Iuvenalis sat. VI. V. 167.

c) De infelici matrimonio litterati, & an cælibem esse, an vero nubere conveniat? invenitur elegans oratio in Drudonis practica arte amandi p. 203. ed. Amstelod. 1612. 12; addatur Io. Adam. Bernhardus in der curioes. gel. Gesch. Lib. III. cap. VII. p. 312. seqq.

tiquitatibus & monumentis historicis magis, quam in arte cum sexu muliebri conversandi versatus erat. Contra vero uxor eius fuit iuvenis, quæ quoque eandem ob rationem, prout modo vidimus, post exiguum temporis spatium ab eo discessit, & Francofurtum, ubi parentes ipsius habitaverunt, concessit. Ad quod dissidium, vel potius infortunium procul dubio his verbis d) adluditur: *Diurno, nocturnoque studio, nec non accedentibus variis afflictæ animi curis & sollicitudinibus haud parum infirmari valetudinem sensit.* Nullos quoque ex ea liberos progenuit; adeoque in testamento, paulum ante mortem composito, sororem suam, quam *Calpmeierus*, Palatinus Corrector, vulgo Landscriba, Heidelbergensis, sociam tori habuit, ex asse heredem omnium bonorum scripsit. Propter nimios in legendo scribendoque labores in adversam iamdudum inciderat valetudinem; quippe quæ suam originem inde traxit, quod per continuam vitam sedentariam sibi fluxum hæmorrhoidum contraxerit, & quod idem fluxus postea per nimis crebros animi motus & agitationes, & per continuum sedere veluti suppressus fuerit. Adeoque, sanguine facto crassiore, propter lentiolem sanguinis circulationem per venæ portæ ramos deinceps sequebatur non modo vehementissimum dolorem adferens diarrhæa hæmorrhodialis cum flatulenta ventris distensione, sed obstructio etiam hepatis aliarumque iuxta illud glandularum, ut & non minus crassitudo, vel densitas & coagulatio fellis. Tandem viscerum inflammatio, cum vehementibus singultibus multisque ructibus coniuncta, accedebat, ita ut in hoc miserabili corporis conditione a. d. III. Octob. circa meridiem intra undecimam & duodecimam horam an. 1715. diem obierit supremum. Vixit LV. annos, VIII. menses, minus uno die. Corpus eius d. V. eiusdem mensis efferebatur, sepultum in templo D. Petri, & quidem in sacello academico, ubi sequens legere hodieum licet epitaphium:

HOC

d) In progr. apud *Ioannis* l. d.

HOC PVLVERE TEGITVR
 QVI PATRIAM HISTORIAM EPVLVERE REVOCAVIT
 CAROLVS LVDOVICVS TOLNERVS
 SERENISS. PRINCIPVM
 ELECT. PALATINI ET HASSIAE LANDGRAVII
 CONSILIARIVS ET HISTORIOGRAPHVS
 QVI ANNO MDCLX. PRID. NON. FEBR. NATVS
 POST PERAGRATAS EXTERAS REGIONES
 POST EDITAM PALATINAM
 ET CONSCRIPTAM HASSIACAM HISTORIAS
 VARIORVM FATORVM HISTORIA ESSE DESIIT
 AN. MDCCXV. D. III. OCTOB. AET. LVI. e).

Ceterum *Tolnerus* noster non modo in studiis suis prosequendis, excolendis perpoliendisque fuit indefessus, sed egregie quoque meritis de studio historico generatim considerato, speciatim vero de historia Palatina, licet haud pauci in eadem obvii sint errores, præter nonnulla alia vituperanda. Sic v. g. 1) quod ad *Tolneri* genealogicas attinet tabellas, omnino fuisset optandum, ut schemata distinctius in oculos incurrerent f). Nam istiusmodi tabellæ adeo confusæ sunt, ut sæpiusculum filius in fratre & frater in filio sit quærendus. Etsi hæc ita sese habeant, generosissimus tamen historiæ patriæ patronus & promotor g) duas ipsius *Tolneri* manu conscriptas possidet genealogicas tabulas, quæ quodammodo accuratius distinctiusque & melius sese oculis repræsentant. In altera tabula, quam *Tolnerus* an. 1706. concinnavit, CAROLI M. genus a *Mero-væo* & *Ferreolo*, Præfecto Prætorii in Gallia sub Imperatore HONORIO, secundum diversas variorum opiniones proponitur.

e) Conf. Spicil. VI. post hist. litter. de Gymn. Heidelb. p. 22. seq.

f) Ita iam rectissime observavit Io. *Hübnerus*, Gymn. Hamb. quondam Rector meritissimus, in der Hamb. bibl. hist. cent. VII. art. 56.

g) Nimirum Vir ampliss. P. W. L. *Flad*.

nitur. In altera vero, quam *Monumentum Wittekindæum* inscripsit, ostendit, quomodo tam Electoralis & reliquæ Domus Saxonicæ, quam Electoralis & Marchica Domus Brandenburgica, item Anhaltinæ & Brunsvicenses Domus h) eodem modo, quo Archi-Palatina, a WITTEKINDO primo, Duce Saxonie, eiusque patre WARNEKINDO derivari queant. Deinceps 2) *Tolnerus* solide quidem atque exacte scripsit, sed tamen necessaria iudicii ἀκριβεία non semper adhibita. Præterea 3) ingentem diversarum rerum cumulum inter se invicem commiscet, adeo ut multis in locis ipsius historia veluti rerum dissimilium eventuumque mixtura compareat. Id quod 4) speciatim cernere licet in adlegationibus auctorum, qui cum textu suo sic inter se ordinantur & confunduntur, ut opus eius non modo cum molestia tædioque legatur, sed lectores quoque haud raro perturbet, atque in haud leves inducat errores; siquidem historiographus simul 5) res cum ipsissimis aliorum auctorum verbis crebrius proponit, atque in contextu suo verbis iisdem pergit, passimque verba scriptorum aliorum interponit & inserit, absque ut illa distinctis indicata sint & significata litteris. Inde distinctu longe difficillimum est: utrum verba & testimonia sint adlegatorum auctorum, an vero ipsius *Tolneri* verba. Hinc haud difficulter in lectorum mentibus erroneæ oriri perceptiones queunt. Insuper 6) *Tolnerus* decentem necessariumque auctorum delectum non semper observavit. Porro 7) auctores maximam partem falso citantur; quod tamen forsitan plerumque typographicis tribuendum est sphalmatibus; utpote quorum 8) monstrosa occurrit copia. Tandem 9) haud exiguum vitium est, quod scri-

h) De qua re merito legatur *Casp. Sagittarius* in hist. March. & Elect. Brandenburg. ed. Ienæ 1684. 4; Idem in origg. Ducum Brunsvico-Luneburg. ibid. 1684. 4; Rursus idem in hist. Principum Anhaltinorum, ibid. 1686, 4.

scriptores, & quidem in locis, ubi necessario requiritur, atque ubi res ipsæ potissimum ex testimoniis auctorum omnino sunt probandæ, tantum obiter, & quasi in folle, prouti Iurisconsulti loquuntur, adlegentur; v. g. *Commissum est prælium, ut Frodoardus, Regino, Hermannus Contractus, Schafnaburgensis testantur; vel tali pacto: vid. Ditmar. Mar. Scot. Sigebert. Gembl. &c.* Adeoque ingentia volumina sunt evolvenda, terenda, perlegenda, quid? immo aliquamdiu in iis quærendum, donec inveniatur, quod quæritur, & de quo citati scriptores secundum *Tolneri* sententiam testantur.

Coronidis loco programma, quo civibus academicis ultimum officium defuncto præstandum indicebatur i), subiungere placet,

Prorector
Academiæ Heidelbergensis.
L. S.

Quemadmodum illi, qui christianæ philosophiæ præceptis imbuti sunt, quotiescunque attentos per universam huius mundi compagem oculos circumferunt, fluxa & caduca, corruptionibusque obnoxia vident omnia, nec alio fine nasci, quam ut absoluto orbe suo denascentur, ipsumque adeo aureum mundi oculum, fontem lucis & vitæ, solem non alia lege oriri quotidie norunt, quam ut omnia secum rapiat in occasum, radiis etiam, velut totidem facibus, interitui prælucentibus; ita divino collustrati iubare, sanctam & immutabilem factorum legem adeo reformidant nunquam, peremptorioque supremi imperatoris, cui tota lubens famulatur rerum universitas, edicto, e mortali hac statione evocanti,

i) Quod scripsit Vir celeberr. & artis medicæ experientissimus *Dan. Nebelius*. Idem progr. obvium quoque est apud cit. *Ioannis* in miscell. Palat. & quidem in præf. p. VIII. seqq.

ti, adeo obluſtantur nunquam, ut ſemper etiam memores, ſe in mortalis vitæ ſcenam, velut in obſitum pædore carcerem, horridum moleſtiis ac laboribus ergaſtulum, infamem ſcopulis & naufragiis oceanum, plenam hoſtibus ac ferventem perpetuis conflitibus arenam, miſſos, oboriente ſæpius inter ærumnarum cumulos huius exilii faſtidio, eveſtoque ad cæleſtia animo, ingratham vitæ amaritiem iugi perennium apud ſuperos deliciarum promulſide identidem ſoliti edulcare, longam ſqualidi carceris illuviem, cum amcæniffima beatarum ſedium ſocietate, ærumnoſos ergaſtuli labores, cum æterna & nunquam turbanda quiete, periculoſam inter ſyrtes navigationem, cum pacata ſecuri portus ſtatione, cruentam pugnandi neceſſitatem, cum terminari neſcia triumphali gloria, iubente ſupremo fatorum arbitro, læti lubentesque commutent. Non alio ſane animo fatalem ultimæ neceſſitatis horam vel adventantem exſpectavit vel præſentem excepit Vir nobiliſſimus, ampliſſimus & conſultiſſimus D. Carolus Ludovicus Tolnerus, Sereniſſimi Electoris Palatini & Landgravii Haſſo-Caſſellani Conſiliarius & Hiſtoriographus, dum viveret, meritiffimus; qui anno MDCLX. pridie Nonar. Februar. Crucenaci Viro prænobili & ampliſſimo, D. Ioanne Carolo Tolnero, Conſiliario Palatino & Præfecto Crucenacenſi, matre vero matrona omnibus ſuum ſexum decentibus virtutibus ornatiffima, Agatha Agnete, viri celeberrimi Petri de Spina, Archiatri Palatini & Haſſiaci, nec non Medicinæ Profeſſoris in academia Heidelbergeniſi filia, prognatus, & ab his parentibus ſollicite educatus, hauſtis in patrio gymnaſio pietatis & bonarum artium præceptis, poſt præmaturam patris mortem, a mæſtiſſima matre cum reliqua familia Heidelbergam translatus fuit, ibidemque primum philoſophiæ & cum primis hiſtoriæ, poſtea iuris quoque ſtudio ſedulam navavit operam: dein ad exteros huius ſtudii excolendi gratia profeſtus, per Helvetiam & Galliam in Belgium tranſiit, celebriores illorum locorum viros eruditos frequentavit, & inſtructiſſimas bibliothecas curioſis oculis perluftravit, domumque redux illuſtrandæ hiſtoriæ Palatinæ omnem induſtriam adhibuit, conſcripto de ea in-

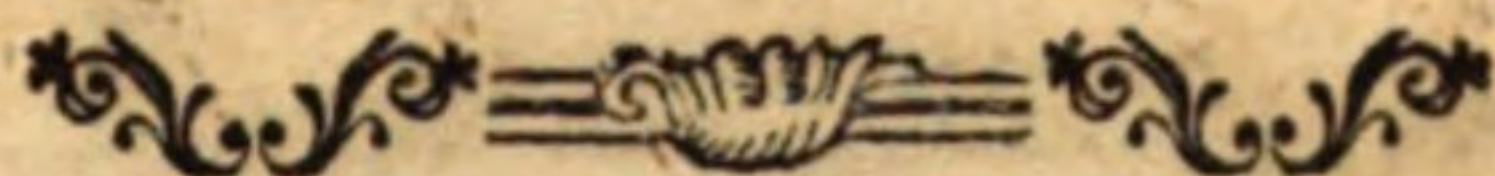
tegro volumine, cum codice diplomatico; quo eam sibi nominis famam comparavit, ut a serenissimo & potentissimo Electore, Domino nostro clementissimo, Consilarii & Historiographi Palatini munus ei demandatum fuerit; cui etiam summa cum diligentia præsuit, & itinere in Bavariam & Austriam, rursusque in Belgium suscepto, quamplurima ibidem manu scripta notatu dignissima conquistavit & excussit, sicque maiorem rerum Palatarum ac aliarum notitiam adeptus est; ob quam etiam Consilarii & Historiographi Hassiaci titulo condecoratus, historiam Hassiacam conscribere cœpit: hac vero sedulitate & diurno nocturnoque studio, nec non accedentibus variis afflictis animi curis ac sollicitudinibus haud parum infirmari valetudinem sensit, corpusque ita debilitari, ut ob continuos fere dolores hæmorrhoidales & ventris flatulentas distensiones studiis valedicere coactus fuerit, fractisque tandem viribus, die III. huius mensis placide vitam cum morte commutavit, nondum exacto ætatis suæ anno LVI. Ad huius viri pie defuncti funus, hodierna die, quæ est V. Octobris hora prima pomeridiana efferendum, omnes litterarum & litteratorum fautores ac cultores, Academiæque cives officiose & peramanter invitantur, & ut frequentes funeris exequias comitari velint, obnixè rogantur. P. P. Heidelbergæ die V. Octobris MDCCXV.

Ex carmine lugubri k) tantum ea, quæ vitam Tolneri aliquatenus illustrant, hic subnectimus:

Von diesem Wechsel kan ein klares Zeugnuß geben
Herr Tolner, der allhier in seinem gantzen Leben

Sich

k) Quod condidit, & Heidelbergæ in fol. edidit. I. Fr. Mieg, tunc XV. annorum adolescens, nunc autem meritissimus curiæ matrimonialis Palat. Director. De cuius scriptis vid. cel. I. G. Meuselius in dem gelehrten Teutschland. Ipsius scriptis adiungendus est tr. de electione imperatoria, Wormat. 1757. 4.

Sich darauf hat gelegt genau zu nehmen acht,
Was in Historien noch Niemand hat betracht.
Desswegen, wie er sehr sein Vatterland geliebet,
Hat Er auch sonderlich darinnen sich geübet,
Die Fata von der Pfaltz und ihrer Obrigkeit
Zu forschen embßiglich, zu zeigen gantz bereit.
Den Stamm der Fürsten Er so weit her deriviret,
So in der Pfæltzischen Historie triumphiret,
Dass ihm *Paræus* weicht, dass selbst *Freherus* nicht,
Was Er gezeiget an, gebracht hat an das Licht.
Drum ihn die Pfaltz beklagt; es klagen auch die Hessen,
Dass Er den hohen Stamm, darüber Er geseßen
Schon etlich Jahr mit Fleiß, der Fürsten, wie mandacht,
Vnd ihr Historiam noch nicht zum End gebracht.
Ein Werck dem andern gleich, so weit hinauff getrieben,
Dass, was *Dillerus* auch und *Winckelmann* geschrieben,
Mit seiner Arbeit nicht verglichen werden kan,
Wann ein gelehrte Hand das Ende fügt daran.
Es hat der Seelige viel Jammer auch erfahren,
Bey dieser Lebens-Zeit wohl in den letzten Jahren,
Er hat das Creutz geschmeckt, die Trübsaal schwer gefühlt,
Und alles Ungemach hat mit Ihm wohl gespielt.
Er war durch Angst geprüft, durch Leiden recht gedrückt,
Und wo Ihm eine Stund die matte Seel erquicket,
So war ein gantzer Tag dargegen ohne Ruh,
Und brachte meistentheils die Nächte schlaflos zu.

Wie öfters hæufften sich bey Ihm die groſſe Schmertzen,
 Und gaben Stoß auf Stoß nach Seinem matten Hertzen:
 Der Schmertze lieſſ nicht nach, Er ſaſſe oder lage,
 Und wann die Ruhe kam, war es ein Freuden - Tage. &c.

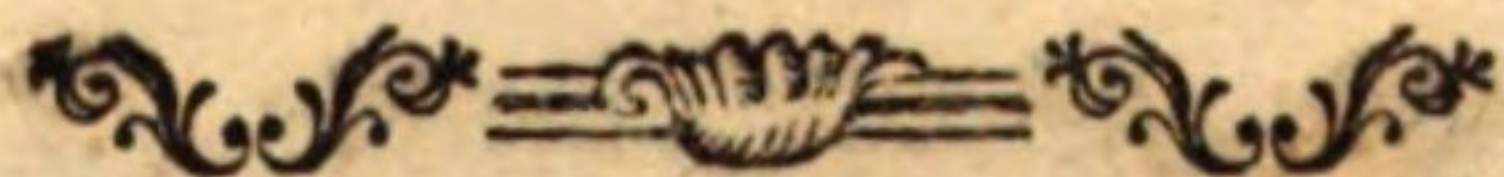
Alia aliorum de Tolnero testimonia alibi l) legi poterunt. Sic Vir doctissimus m) *Incredibili, inquit, industria Auctor hic emendavit stemmata atque genealogias Comitum Palatinorum. In rebus etiam antiquis evolvendis plenus & curatus est. Typus autem admodum mendosus, nulla scriptoris culpa, opus deformat. Desiderarem quoque auctorum selectum. Sed erudito atque industrio viro, ex patria exsuli per tyrannidem Gallorum, forte non is monumentorum apparatus esse potuit, quem tranquillæ Musæ in eiusmodi lucubrationibus exigere assolent. Interim gratias ei publico nomine agimus pro erudito labore: sique preces nostræ aliquid possunt, rogamus eum, ut ab anno MCCXCV, ubi desiit, continuare pergat historiam Palatinam, cum illa nunc restent, quæ faciem Germaniæ hodiernam propius attingant. Hisce suffragatur alius scriptor n), qui Tolnerum nostrum Viri longe doctissimi elogio condecorat, & ut Deus vitam illi otiumque concedat, continuandi, quod cæpit, historiæ Palatinæ opus, vovet. Nec ab eorum sententia discedit elegantissimus historicus o), Recentior, inquit, & egregia est Caroli Ludovici Tolne-*

l) Apud cit. Ioannis passim.

m) Nempe Ludovicus Petrus Giovanni, sive, qui sub iis nominibus latet, Ioan. Petrus Ludewig in Germania principe lib. V. cap. VI. p. 116. ed. secundæ.

n) Nimirum Nic. Hieron. Gundlingius in diss. de iure oppignorati territorii §. 86. in adnot. ** p. 60.

o) Qui est Burc. Gottbelf. Struvius in biblioth. hist. cap. XXI, §. VI. p. 561.

Tolneri historia Palatina a principio ad ann. MCCXCV. Francof. MDCC. f. Multam industriam adhibuit auctor, ita ut stemmata & genealogias Comitum Palatinorum potissimum emendaret, & multa ex antiquis erueret, ita ut continuatio operis ad nostra usque tempora omnino sit optanda p). Atque hæc de Tolnero nostro sufficient!

5) *Abrahamus Theobaldus Gottschalck, Crucenaco-Palatinus, Ioan. Theobaldi Gottschalckii cognatus q), qui, studio studiorum academicorum, in primis Heidelbergæ, feliciter emenso, præfectus in sacris fuit cætui Evangelico Reformatorum, qui in oppidulo Stadecka, tunc temporis Bipontinæ conditionis, colligitur. Hic edidit, quantum quidem novimus, docte elaboratum sermonem sacrum, sub titulo: Geistliches Rauchwerck — — in einer Fast-Buß- und Bettags-Predigt über den — — Sieg, womit der Herr Zebaoth — — den alldurchleuchtigsten-Fürsten Herrn CARL den XII. der Schweden, Gothen und Wenden Kæinig &c. &c. wider —*
den

p) Cetera nobis suppeditat cit. *Ioannis* in specim. I. animadvers. ad *Tolneri* hist. Pal. præfat. in miscell. Palat. p. 3. seqq. Elegantissimam *Tolneri* biographiam, ex qua plurima depromsimus, nobiscum communicavit Vir perillustis *P. W. L. Flad* in den Karlsruher Sammlungen oder Abhandl. aus allen Theilen der Wissenschaften &c. vol. I. p. 201-208. p. 237-244. Eandem biographiam videmus insertam in celeb. *Aug. Frid. Schotti* iuristischem Wochenblatt, dritter Jahrgang (Leipz. 1774. 8.) num. XII. p. 169—191. Conf. etiam *Personalia* de vita & obitu *Tolneri*, nec non *Iöcherus* im allgem. gel. Lex. P. IV. p. 1231. & 1240.

q) Hic ab an. 1671. ad an. 1675. cultor Musarum Heidelbergensium fuit diligentissimus; quo tempore varia concinnavit epicedia Lat. & Germ.

v. g.

den Czaar — bey Entsatz der Stadt und Grentzvestung Nerva gekrænet, — aus den vorgeschriebenen Textworten 2 Chron. XIV. 11. — vorgestellt, und -zum druck befördert. Hanau 1701. in 4. Hæcce concio dedicata est generosissimo Dn. *Gabrieli de Oxenstierna*, Comiti in Cronenburg &c. regiæ Maiestatis Suedicæ Status Ministro & Gubernatori Ducatus Bipontini, viro incomparabili.

6) Huncce Theologum sequitur egregius phycus *Ioannes Daniel Geier*, Crucenacensis, primum diœcesis Alceiensis, postmodum vero præsidii Fridericiburgensis ac Mannhemienſis Medicus Electoralis Palatinus, & Academicus curiosus; utpote qui elucubratissimum de montibus conchiferis ac glossopetris Alceiensibus schediasma ad *Georg. Francum*, Archiatrum, Prof. P. O. Heidelberg. & Academicum curiosum, scripsit, & deinceps publici iuris fecit r). Huic schediasmati, quod sine indice auctorum viginti duas continet paginas, alii duo libelli sunt subiuncti, quorum titulus generalis sequens est: *Io. Dan. Geieri* Thargelus, Apollini sacer, continens trigam medicam, ex regno animali, minerali & vegetabili s). De cantharidibus, 2) de montibus conchiferis & glossopetris Alceiensibus Archipalatinis, 3) de Dictamno, ad mentem S. R. I. Naturæ Curiosorum. Francof. 1687. 4.

7)

v. g. in obitum *Georgii Cellarii*, eccles. Senatus Consiliarii, qui IX. Cal. Sextil. an. MDCLXXI. placide in Domino suo obdormivit; in obitum *Danielis Spanhemii*, Academiae Heidelb. Bibliothecarii, *Frid. Spanhemii* sen. filii, die XX. Ian. an. 1675. in florentissima ætate, celeri fato, extincti; atque in eiusdem memoriam epiced. Lat. Heidelbergæ, typis *Ioan. Christiani Walteri*, Acad. typogr. 4.

r) Nimirum Francof. & Lips. 1687. in 4.

s) Id quod iam monuimus in *Alceia Palat. illustr.* §. IV. p. 8. not. un.

den Czaar — bey Entsatz der Stadt und Grentzvestung Nerva gekrænet, — aus den vorgeschriebenen Textworten 2 Chron. XIV. 11. — vorgestellt, und -zum druck befördert. Hanau 1701. in 4. Hæcce concio dedicata est generosissimo Dn. *Gabrieli de Oxenstierna*, Comiti in Cronenburg &c. regiæ Maiestatis Suedicæ Status Ministro & Gubernatori Ducatus Bipontini, viro incomparabili.

6) Huncce Theologum sequitur egregius physicus *Ioannes Daniel Geier*, Crucenacensis, primum diæcesis Alceiensis, postmodum vero præsidii Fridericiburgensis ac Mannhemienſis Medicus Electoralis Palatinus, & Academicus curiosus; utpote qui elucubratissimum de montibus conchiferis ac glossopetris Alceiensibus schediasma ad *Georg. Francum*, Archiatrum, Prof. P. O. Heidelberg. & Academicum curiosum, scripsit, & deinceps publici iuris fecit r). Huic schediasmati, quod sine indice auctorum viginti duas continet paginas, alii duo libelli sunt subiuncti, quorum titulus generalis sequens est: *Io. Dan. Geieri Thargelus*, Apollini sacer, continens trigam medicam, ex regno animali, minerali & vegetabili s). De cantharidibus, 2) de montibus conchiferis & glossopetris Alceiensibus Archipalatinis, 3) de Dictamno, ad mentem S. R. I. Naturæ Curiosorum. Francof. 1687. 4.

7)

v. g. in obitum *Georgii Cellarii*, eccles. Senatus Consiliarii, qui IX. Cal. Sextil. an. MDCLXXI. placide in Domino suo obdormivit; in obitum *Danielis Spanhemii*, Academiae Heidelb. Bibliothecarii, *Frid. Spanhemii* sen. filii, die XX. Ian. an. 1675. in florentissima ætate, celeri fato, extincti; atque in eiusdem memoriam epiced. Lat. Heidelbergæ, typis *Ioan. Christiani Walteri*, Acad. typogr. 4.

r) Nimirum Francof. & Lips. 1687. in 4.

s) Id quod iam monuimus in *Alceia Palat. illustr.* §. IV. p. 8. not. un.

Andreae, Johann Heinrich,

Crucenacum Palatinum Cum Ipsius Archisatrapia Illustratum

Bd.: 6

[Heidelberg] 1783

4 Diss. 1182-1/9

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10929127-8